

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Irodalomtudományi Doktori Iskola
Irodalomtudományi Doktori Program

Albert Noémi

CHARTING THE INTERSECTIONS OF MEMORY AND SPACE
Approaches to the Self in the British Fiction of the Noughties through Four
Novels

A DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

A doktori iskola vezetője:
Prof. Dr. P. Müller Péter

Témavezetők:
Dr. Kisantal Tamás
Dr. Sári B. László

Pécs, 2021

Tartalom

1. A disszertáció célkitűzése, módszertana
2. A disszertáció felépítése és következtetései
3. Összegzés
4. Dr. Bényei Tamás (DE BTK) opponensi véleménye
5. Dr. Györke Ágnes (KRE BTK) opponensi véleménye
6. Válasz az opponensi véleményekre
7. Szakmai önéletrajz
8. Publikációs jegyzék

1. A disszertáció célkitűzése, módszertana

Doktori értekezésem arra alapoz, hogy a 21. század első évtizedében keletkezett művek jelentős hányada tudatosan központi szerepet tulajdonít az egyén és a térképzés eltérő aspektusainak, ezek által kívánja az egyént és annak összetettségét megközelíteni. A vizsgálathoz négy művet választottam ki: Tom McCarthy *Remainder* (2001), Helen Oyeyemi *The Opposite House* (2007), Emma Donoghue *Room* (2010) és David Mitchell *Cloud Atlas* című 2004-es regényét.

Disszertációmban amellett érvelek, hogy az általam górcső alá vett művek esetében az emlékezés természetes előfordulásánál sokkal többről van szó: különösen hangsúlyos szerepet tölt be, és sok esetben ebben rejlik az egyén öndefiníciójának, létének lényege is. A történelmi tudás elbizonytalanodása magát az egyént sok esetben az emlékek felé irányítja, így abban keresi az áhított stabilitást. Továbbá, meglátásom szerint a négy regény (és további művek is) a teret kvázi szereplőként alkalmazzák, olyan elemként, amely kölcsönös egymásra hatást mutat a művek hús-vér szerepőivel. Így válik az emlékezés mellett a tér központi tényezővé.

Bár a kortárs irodalmat vizsgáló szakirodalom nagy része szélesebb időintervallumot választ a művek kijelölésekor, disszertációm elsődlegesen egy bizonyos momentumra fókuszálva szeretné megragadni az adott időszak irodalmi tendenciáit. Nagy jelentőséget tulajdonítok annak, hogy a regények szerzői az ifjabb generációkhoz tartoznak, azaz olyan írókat válogattam be, akiknek alkotói pályája 2000 környékén indult. Az a célom, hogy az új generációk hangját olyan neves kortárs szerzők hangjától eltávolítva, függetlenül vizsgáljam, akik már a posztmodern csúcán is alkottak.

A művek kiválasztásában az egyik legfontosabb szempontot az általuk felvetett kérdéskörök sokszínűsége képezte. Célom volt szemléltetni, milyen különböző lehetőségeket kínál az emlékezés és a térképzés kettőse, milyen eltérő módokon befolyásolják az egyén énképét. Az emlékezés megnyilvánulását illetően a négy regény különböző hangsúllyal emel ki olyan problematikát, mint amilyen az emlékezés és felejtés kettőse, a trauma, a múlt, a jelen és a jövő kapcsolata és kölcsönhatása. A térre vonatkozóan a bezártság, a tér egyénre, illetve az egyén térre gyakorolt hatása, az egyén által tapasztalt globális összefüggések, tér és hely kapcsolata vagy absztrakt és konkrét együttjátszása merülnek fel.

A regények elemzése során egy olyan elméleti háttérrel működtetek, amely szorosan kapcsolódik a művek problémafelvetéseihöz, segít azok kibontásában. Mind az emlékezet-, mind a térkutatás nagyon gazdag szakirodalmú, amit lehetetlen egy disszertációban

feltérképezni. Erre a feladatra nem is vállalkozom, ehelyett olyan elméleti kérdéseket érintek, amelyeket maguk az irodalmi művek kínálnak fel.

Az elméleti kiindulópontot Hayden White 1973-as *Metahistory*-ja képezi. Ez a mű fényt derít a történelem és emlékezés, illetve a történelem és irodalom kapcsolódási pontjaira. Továbbá úgy vélem, hogy White munkája a térkutatás számára is fontos szerepet tölt be, hiszen véleményem szerint a térbeli fordulat nem az idő, nem a történelem eltörlését kívánja előidézni, hanem az idő és tér kettősének kiegyensúlyozására törekszik. Értekezésem a kulturális emlékezet különböző elméleteire épül: többek közt Maurice Halbwachs, Paul Connerton, Jan és Aleida Assmann, Paul Ricoeur és Pierre Nora munkáira építek; a térelméletek közül Henri Lefebvre, Michel Foucault, Gaston Bachelard, Edward Soja, Doreen Massey, Nigel Thrift, Michel de Certeau és Marc Augé nevét említeném; illetve a két fő szempontom elméleti háttere mellett a globalizáció elméletei kerülnek hangsúlyos pozícióba olyan gondolkodók segítségével, mint például Zygmunt Bauman, John Rennie Short vagy Roland Robertson.

2. A disszertáció felépítése és következtetései

Az értekezés középpontjában a négy regény áll, amelyeket külön fejezetekben elemzek. Az elemzések során nem a művek közötti lehetséges kapcsolatok feltérképezése a célom, ellenkezőleg: a regények különbözőségét, változatos problémafelvetését kívánom hangsúlyozni a témákon, alfejezeteken keresztül, mellyel célom, hogy az emlékezés és térképzés eltérő megnyilvánulásait vizsgáljam. Szerkezetét tekintve a disszertáció öt nagy egységből áll: az elsőben az elméleti háttérrel ismertetem, majd ezt a fejezetet követi a négy elemző egység, a regények egyenkénti szoros olvasása.

A művek kiválasztásában és rendszerezésében több szempont is szerepet játszott. Az első és harmadik fejezet a regényszereplők személyes, egyéni és egyedi tapasztalatait tematizálja, míg a második és negyedik fejezet olyan regényeket elemez, amelyekben az egyén és a világ, a mikro- és makroszintek keverednek, és az elemzés ezeknek az összjátékát hivatott megvizsgálni. Mindemellett viszont a legfontosabb elv a művek által tematizált emlékezés és térképzés kapcsolódási pontjain, illetve a hatókörükön alapul. Az első mű olyan szereplőt választ középpontjául, akinek nincs neve, nincsenek emlékei, nincs személyisége sem. Ezt követi két olyan regény, amelyek különböző módon a szereplő énkeresését rajzolják ki egy olyan világban, amit az ellentétek határoznak meg. Végül pedig egy olyan művel foglalkozom, amelynek univerzumában különféle tér- és idősíkok találkoznak (és egyesülnek) az egyénben, aki ezáltal eltörli az eddig tárgyalt művek által felállított bináris rendszereket, és helyettük az ellentétek együttélését teszi lehetővé.

Az elméleti fejezet keretein belül három fő egységben tárgyalom az emlékezetkutatás, majd a térkutatás, végül pedig a globalizáció elméleti szempontjait. Érvelésem szerint az emlékezet és tér lényegében a globalizáció jelenségében egyesül, ami a határok destabilizálását, sőt bizonyos esetekben azok eltörlését, illetve a kategóriák közötti átjárhatóságot hozza el. Mivel értekezésem fő célja, hogy a jelenbeli változásokat, a 2000 utáni (brit) irodalom új tendenciáit vizsgálja, az egyre erőteljesebb globalizáció biztos kiindulópontot nyújt. Bár az általam elemzett négy regény nem minden esetben tematizálja explicit módon a globális világot és annak az egyénre gyakorolt hatásait, mégis mind a négy regény strukturálisan magában hordozza a globalizáció jeleit.

A második fejezet Tom McCarthy *Remainder* című művén alapul, amely az emlékek nélküli életet vizsgálja a főszereplő perspektíváján keresztül, és az emlékek hiányának hatásait kívánja a felszínre hozni. A mű főszereplő-narrátora egyszerre keresi elveszett emlékeit, és konstruál újakat a hiányzó részletek helyére – így válik egyre inkább illúzióinak áldozatává. A

regény a növekedés elvét követi: a férfi téveszméi mind nagyobb méreteket öltenek, ezek pedig egyenes arányban mozognak az egyre növekvő terekkel, amelyeket a saját színjátékában felhasznál. A történet a Connerton-féle rituális játékok mintáját követi, amelyek által a főszereplő önmagát, eredeti és természetes lényét próbálja visszaszerezni, míg végül maguk a rituálék áldozatává esik. A mű fő csavarja, hogy a sokáig szimbolikus emlékezés- és felejtéshelyeknek értelmezett terekről végül kiderül, hogy ők maguk akadályozzák meg mind az emlékezést, mind pedig a felejtést, azaz az egyén továbblépését.

A következő fejezet Helen Oyeyemi *The Opposite House* című regényét elemzi, mely mű kvázi az előző ellentétéként funkcionál. A regény női főszereplője látszólag szoros, sőt zsigeri kapcsolatot érez szülőhelyével, ahonnan gyerekkorában kiszakították. Azonban a történet előrehaladtával emlékei egyre jobban elbizonytalanodnak, majd szertefoszlik az általa alkotott otthonkép. A mű fókusza viszont ennél jóval szélesebb spektrumú, hiszen itt a személyes tapasztalat és élet a közösség szimbólumává válik: a halandók és isteneik párhuzamosan bemutatott világa, a migráció kérdése és az ebből fakadó köztes állapot túlmutat a Londonban élő kubai származású lány történetén. Maja személyében néha összefonódik, máskor ütközik a személyes és kulturális emlékezet, így folyamatos feszültséget generál. A mű térkonstrukciója allegorikussá válik, amelyben a ház egyszerre lesz az otthon és otthontalanság, a biztonság és bizonytalanság metaforája.

A negyedik fő egység Emma Donoghue *Room* című regényét főként a mű által felállított hangsúlyos dichotómia, a kint és a bent kettőse mentén elemzi. Az említett kettősség a mű két főszereplője életének minden aspektusára kiterjed: ők maguk is egymás ellentétei, az életük a kerti fészerben, azaz a Szobában is szöges ellentétet mutat, továbbá folyamatos ellentét képződik kint és bent, a Szoba és a külvilág stb. között. A két szereplő élesen eltérő térképzése a gyerek narrációján keresztül jut el az olvasóhoz, ezért mi magunk dekódoljuk a kisfiú által látott és tapasztalt világot, eseményeket. A regényt a fogságnarratívák felől közelítem meg, hangsúlyt helyezve a trauma kérdéskörére. Ugyanakkor a mű szándékosan túllép a traumaelbeszélésen, és a gyermekelbeszélő alkalmazásával olyan további támakat vonultat fel, mint a gyermeki fantázia ereje, a szülő és gyermek emlékezetképzése és nem utolsósorban az anya-gyermek kapcsolat összetettsége, amely kapcsolat időnként valóban a bezártság, elszigeteltség érzetét adja. Mindezt a fent említett kettősség fókuszán keresztül vizsgálom.

Végül pedig David Mitchell *Cloud Atlas* című regénye következik. A mű az emlékezés átfogó képét rajzolja ki hat egymásba ágyazott történeten, idősíkon keresztül. A hat különálló egység szereplői, a különböző hangok és személyiségek érvelésem szerint egy élő, organikus archívummá egyesülnek, amely megőrzi a múltat és formálja a jövőt. Az előző regények

mindegyike dichotómiákon keresztül közelítette meg az emlékezés problematikáját: McCarthy a traumaelméletekből ismert veszteség és hiány dualitását alkalmazza, Oyeyemi regénye a felejtés-emlékezés kettősével foglalkozott, Donoghue műve a felnőtt és a gyerek emlékképzését állította szembe, a *Cloud Atlas* esetében viszont egy hármasság alakul ki, ahol az emlékezéshez és felejtéshez az archívum társul.

Mitchell regénye releváns lezárása a disszertációnak, hiszen itt mind az emlékezésnek, mind pedig a térképezésnek több fontos aspektusa fellelhető. A regény egy komplex univerzumot rajzol ki, amelyben szereplők, terek, emlékek, idősíkok különféle módokon és pontokon találkoznak egymással, és egy gazdag fikciós világot hoznak létre. Olyan értelemben szintetizáló jellegű ez az utolsó fejezet, hogy itt a személyes és a kollektív, az egyedi és az univerzális, a tér és az idő már nem ellentétként találkozik, hanem együttélést mutat, és ezáltal hozza létre a fikciós világot, amelynek középpontjában az egyén áll. A négy különböző regény mindegyike az emlékezés és a tér centralizálása által keresi a választ az egyén, az identitás kérdéseire, és az utolsó mű jelenti ki a leghatározottabban az egy és a sok, az azonos és az eltérő harmóniáját.

3. Összegzés

A regények részletes elemzése során arra a következtetésre jutottam, hogy ezekben a művekben az emlékezés és tér nem mellékszereplők, hanem aktív szerepet betöltő ágensek. A művek tapasztalata szerint nemcsak az egyén képezi a teret, konstruálja emlékeit, hanem a folyamat kétirányú. A különböző művek eltérő módokon bár, de minden esetben arról tanúskodnak, hogy az emlékezet és tér kettőse nemcsak befolyásolja, de végső soron konstruálja az egyén identitását. Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy négy művön keresztül legfeljebb tapogatózó következtetéseket fogalmazhatok meg, ezért a továbbiakban újabb művek bevonását tervezem a kutatásba.

Kutatásom alátámasztja, hogy az általam hangsúlyosnak vélt kettősség többféle manifesztációja is tetten érhető a 21. század első évtizedének regényirodalmában. Jelezném, hogy a jelen időbeni megkötés csupán a szűkítési szándékomat hivatott tükrözni, és a következőkben a 2010 után íródott regények is helyet kapnak a munkámban. Az itt szereplő művek elemzésével megmutatkozik az emlékezés és tér problematikája, beleértve új szerepkörét, és úgy vélem, ez a hangsúlyos szerep egy új irányt hivatott jelölni a kortárs brit irodalomban.

Dolgozatom, bár többféle megközelítési módot alkalmaz, alapvetően arra a kérdésre próbál válaszokat találni, hogy egy-egy irodalmi mű hogyan, és legfőképpen miért helyez jelentős hangsúlyt az emlékezés és térképzés kettőseire, illetve ez mit árul el az egyénről, legyen szó regényszereplőről, narrátorról stb. Meggyőződésem, hogy az emlékezéssel és térrel történő hangsúlyos tematikus, szerkezeti és narratív foglalkozás végső soron az identitást igyekszik megérteni, megragadni. A 21. század regényének szereplői sok esetben válsághelyzetben találják magukat, egyre hangsúlyosabb az elbizonytalanodás, az önmaguk megkérdőjelezése. Az egyén egy globalizált, örökösen változó világban keresi az állandót, a megbízhatót, viszont a műelemzések tapasztalata alapján arra a következtetésre jutunk, hogy minden, ami állandónak és megbízhatónak tűnik, illúzió csupán. Az egyén elveszíti mind időbeli, mind térbeli pozícionáltságát, ebből fakadóan a művek fő jellemzője a keresés.

Számos munka született már, amely a kortárs brit irodalmat és annak tendenciáit vizsgálja. Ezek több új irányvonalat térképeznek fel: némely értekezések a térképezést tekintik a kortárs művek középpontjának, mások az időbeliségre fókuszálnak (sok esetben például korábbi irányzatokhoz, korszakokhoz viszonyítva), de kevés olyan írást találtam, amely az emlékezés és térképzés kettőseivel foglalkozna. Viszont úgy látom, hogy az ifjú generációknál egyre

hangsúlyosabb egy új fajta érzékenység, amelyet ilyen formában még nem tematizáltak. Ez az érzékenység a tér és idő közötti kapcsolatra irányuló figyelemből és érdeklődésből fakad.

Az értekezés előmunkálatként funkcionál, kutatásom kezdeti fázisát képezi. Szerepe abban rejlik, hogy rávilágítson egy általános feltevésre, illetve felvillantson néhány konkrét emlékezet-tér kapcsolatot, amelyek kiindulópontként szolgálnak a továbbiakban. Úgy vélem, jelen dolgozat megragadja eddigi kutatásom állomásait és kezdeti nehézségeit, továbbá rávilágít a téma komplexitására, amelyből fakadóan eme írás még nem nyújthat teljes képet a kortárs irodalom csapásvonalairól, viszont rámutat azokra a bennük rejlő lehetőségekkel együtt. Munkám következő fázisa a szűkítés lesz: a disszertációban megjelenő általánosabb szempontokkal szemben kisebb, fókuszáltabb téma kiválasztása és körüljárása több kortárs brit regényen keresztül.

4. Dr. Bényei Tamás (DE BTK) opponensi véleménye

Előrebocsátom, hogy Albert Noémi értekezése megfelel a doktori értekezésekkel szemben támasztott követelményeknek, vagyis az értekezés alapján javaslom, hogy szerzőjének ítéljék oda a doktori fokozatot. Sok minden tetszett az értekezésben – és ha valaki bagatellnek vélné ezeket, hadd biztosítsam, hogy szó sincs ilyesmiről, hiszen sok doktori értekezésből hiányoznak a szakmai diskurzus elsajátításának fontos ismérvei. A szöveg meggyőz arról, hogy Albert Noémi beszéli az irodalomtudomány nyelvét. A szerző rokonszenves módon utánajárt a regényekkel kapcsolatos szakirodalomnak, amellyel folyamatos párbeszédet folytat. A szöveg állapota ritkán tapasztalhatóan jó. Imponáló a szövegismeret és a szövegközeliségre való törekvés – ez sem gyakori. És – ez sem magától értetődő – a szöveg egészét áthatja a tudósi lelkesedés.

Az alábbiakban a kritikai megjegyzéseken lesz a hangsúly, ami súlyos aránytalanságnak tűnhet, de úgy gondolom, tisztából fakadóan is ez a dolgom, és ezzel tudok segíteni.

Általános megjegyzések

Előrebocsátom, hogy az értekezés általam érzékelt, a szerző rutintalanságából következő hiányosságainak sajátos jellegéből adódóan megjegyzéseim nem lesznek olyan konstruktívak, mint szeretném. És előre elnézést kérek az opponensi vélemény terjedelme miatt is – némi mélység, hogy megjegyzéseim jellegéből adódóan sok a dolgozatból vett idézet. Az általános megjegyzéseket rögtön ilyenekkel kezdem.

- “I am arguing in this dissertation that memory in the novels I am investigating (and in other contemporary literary works) is not just a natural component, but takes a central position and becomes a determining factor in identity formation, in approaching the self” (5).
- „The difference in approaches [between the novels] is graspable in the investigation of both memory and space. To start with the former, the four novels [...] present various focuses on the interplay between remembrance and forgetting, traumatic remembering, past, present and future. The different spaces the characters of these four novels inhabit become quasi-protagonists to the novels, each one manifesting different aspects of the complexity of space and the subject’s relation to it. The four present several versions of how space and memory affect each other and, conversely, the subject” (6)
- „this thesis recognises literature written after 2000 as reflecting a heightened interest in questions concerning both time and space. The self – the protagonist of the novel – is fraught between stability and instability, fixity and fluidity, past and present, emanating a pervasive sense of tension, of crisis even. The choice fell on such novels that present different facets of

this state of crisis, highlighting the complexity of memory and space impacting the subject” (11).

- „The novels in this work testify to the realisation that “we are, and always have been, intrinsically spatial beings, active participants in the social construction of our embracing spatialities,” in Edward Soja’s words (*Thirdspace* 1). Consequently, the novels interrogate space and its relation to the subject from different angles, showing the complexity and the changeability of this relation.” (34)

Közös ezekben a mondatokban, hogy amit állítanak, az nagyon elmosódott (*from different angles, complexity and changeability of the relation*: ezzel nem mondtunk semmit). Olyasmi mellett érvelnek, ami jószerevével bármely korszak bármely epikus művével kapcsolatban elmondható lenne. Ezért az elemzések úgy kezdődnek, hogy az olvasóban nincs várakozás, feszültség, akár esetleges ellenérzés, mert olyan dolgok hangzottak el, amelyek elemzés nélkül is nyilvánvalók. A regények közötti kapcsolatok az előzetes útvonaltervezésben oly általános szinten fogalmazódnak meg, hogy nem rajzolnak ki irányt. Meglátásom szerint háromféle probléma mutatkozik meg tünetszerűen a fentiekhez hasonló mondatokban.

I

Az egyik gond az elméleti fókusz túlzott tágassága. Nagyon hiányzik valami, ami ívet adna a gondolatmenetnek, aminek köszönhetően nem volna mindegy, hogy pont ez a négy regény kerül terítékre, s hogy milyen sorrendben szerepelnek. A közelmúlt elméleti és kritikai diskurzusában bekövetkezett emlékezeti fordulat és *spatial turn* külön-külön is kezelhetetlenül hatalmas témák, nem hogy együtt. Mindkettőből lehetne részterületeket kiemelni, amelyeknek önmagukban is roppant szakirodalma van: például város és nosztalgia, traumák és személyes terek, kísértetek és terek, diaszpóra-emlékezet és térhasználat, tér, emlékezet és medialitás, vagy bármilyen más kombináció – mindegy, melyik, de sokkal szűkebbre kellett volna venni a fókuszot.

A bevezető fejezet sző szoros hálót, s a bevezetés és ekként a disszertációban az elemzések nem valamely feszes érv mentén követik egymást (más sorrendhez ugyanis más gondolatmenet kellene), hanem olyanok, mint egy lista tételeinek bemutatásai. Az értekezésnek így valójában nincs markáns tézise, sem íve. Nem olvasható olyasmi, ami amellet érvelne, hogy az ezredforduló utáni fejlemények megvilágításához miért épp ez a négy nagyon különböző regény tűnik a leghasznosabbnak, s miért épp ebben a sorrendben. Ekként Albert Noémi tapintható és nagyon rokonszenves lelkesedése ellenére is van az egész vállalkozásban valami kockázatmentes, hiszen ki nem értene egyet azzal, hogy végbement mind a *spatial turn*, mind az emlékezeti fordulat, és hogy a kettő között ráadásul összefüggés is van? „These novels exhibit a

heightened interest in the combination of space and time, with express attention on remembrance and all its various manifestations” (8). A bevezető fejezet végéről: “I believe that these four novels can already signal a new and accentuated tendency in contemporary literature, namely approaching the self through its relation to space and time” (46). Mit is mondtunk ezzel pontosan?

A bevezetés kortárs regények szinte bármely, tetszőlegesen kiválasztott csoportja elő odailleszthető volna. A kiválasztott regények csak azt illusztrálják, hogy milyen összetettek, változók stb. ezek a hatalmas problémakörök, de a négy szöveg mint saját korpusz nem rajzol körül egyetlen markáns gondolatmenetet, problémakört. A 16. oldal elején a disszertáció korrekt módon ismerteti a regények fő témáit, ám ez csak még inkább nyomatékosítja az olvasó fejében motoszkáló kérdést a négy regény összetartozásáról, az egyenként is hatalmas témák összeeresztésének céljáról. Ezért is adódik az a furcsa helyzet, hogy ebben a terjedelmes értekezésben nem nagyon van mivel vitatkozni. Ez a téttelenség tünetszerűen jelentkezik a szövegben. Néhány példa az egész és a rész közötti kapcsolat hiányosságaira.

- (1) Az elemzések csak nagyon ritkán utalnak vissza a bevezető fejezetben azonosított fő témákra. A *Cloud Atlas* negyvenoldalas elemzésének a háromnegyedénél (a 191. oldalon) jutunk el oda, hogy a szöveg egyáltalán szóba hozza a fő témákat, egy alcímben („Space and Memory”), és a 192. oldalon hangzik el az első olyan kérdés, amely visszautal a disszertáció fő fogalmaira („Hogy működik az emlékezet a *Cloud Atlas*ben?”). Mivel szinte nincs olyasmi, ami ne lenne összefüggésbe hozható vagy a tér vagy az emlékezet fogalmaival, természetesen az eddig tárgyalt témák nagy része is lehet releváns, csak hogy ennek jelzése elmaradt. Harminc oldalt olvastunk tehát, mire elérünk ide, harminc lelkiismeretes és lelkes oldalt, de nem derült ki, hogy miért kellett elolvasnunk. Az elemzés I/2 alfejezete például azzal indít, hogy most a regény időkezelésének elemzése következik (170), de azt már nem árulja el, hogy miért kell részletesen elemezni az időkezelést egy olyan értekezésben, amely a térről és az emlékezetéről szól. Biztosan lenne mód arra, hogy az időről írottakat relevánssá tegyünk ebben a kontextusban is, Albert Noémi azonban még retorikai szinten sem ügyel arra, hogy létrehozza a kapcsolatot.

Ha a *Cloud Atlas* főszereplője a szerző meglátása szerint „az idő fogalma” (170), joggal merül fel a kérdés az olvasóban, hogy pont ezt a regényt kell elemezni egy olyan dolgozatban, amelynek egyik fő fókuszja a tér. Még akkor sem kapcsolja be a szöveg az emlékezet témáját, amikor pedig szinte magától adódna a dolog, amikor a klónok életének időszerkezetéről van szó („amnesiads” és a többi; 175). Az alfejezet úgy ér véget, hogy nem tesz gesztusokat a

disszertáció fő témái felé: még a végén sem tudjuk, hogy miért az időről olvastunk. Nyugodtan kezdődhetne a regény elemzése a 176. oldalon, ahol Albert Noémi arra kérdez rá, hogy miképpen konstituálódik az identitás a regényben. A következő alfejezet (II/1), miután a bevezetőben az identitásról van szó, mégis azzal indul, hogy „we need to analyse the thick web of symbols and motifs to be found in the novel” (177). Miért szükséges ez? És miért épp most? Ráadásul a szimbólumok egy részéről, a szerkezeti önmetaforákról korábban részletesen esett szó – azok miért kaptak önálló alfejezetet? Miért tárgyalja a fejezet például az óceán vagy az anyajegy szimbólumát, és miért mond le korábban deklaráltan például a bekebelezés/kannibalizmus szimbólumának tárgyalásáról [169j], amely pedig integrálható lenne a kulturális emlékezet témájába – ellentétben az óceánnal? Hozzáteszem, hogy a szöveg nem is tartja be ígétét, hiszen a 182-3. oldalakon mégis tárgyalja a kannibalizmus metaforájának szélesebb jelentéseit. A fejezet meg sem próbálja összekapcsolni a túl részletező módon ismertetett szerkezeti önmetaforákat az „archívum-szubjektum”-ra vonatkozó ígéretes alapfeltevésével, pedig ez nem volna lehetetlen. Nagyon sok a leíró rész az elemzésekben (például az egyes idősíkokat összekötő motívumokat már sokan feltérképezték, elég lett volna utalni arra, hogy számos ilyen motívum van, és továbbhaladni az elemzésben, ehhez képest oldalakon keresztül tart a felsorolás (186–9), vagy lehetett volna kezdeni rögtön a *soul* szó vizsgálatával, ami újdonságnak tűnik az elemzésben, noha ez sincs hozzákötve sem az értekezés, sem a *Cloud Atlas*-fejezet bevezetőjében említett témákhoz. Még egy példa. Az elemzés sokszor hangoztatott alapfeltevése az, hogy a *Cloud Atlas* az egyéni létezők különbségét, egyediségét hangsúlyozza (pl. 186). Nem túl meghökkentő állítás, de lehet róla írni, viszont két gond is van vele. A szöveg nem kapcsolja össze a disszertáció fő témáival, de még a *Cloud Atlas* elemzésének szentelt fejezet bevezetőjében sem esik szó róla, vagyis az olvasó számára csak a fejezet olvasása közben válik világossá, hogy a fejezet fő tézise mégsem az, ami ott olvasható. Legalábbis mintegy harminc oldalon keresztül nem esik szó a fejezet indításában főtémaként azonosított archívum-szubjektumról, és mire a végén előkerül, már szinte nem is emlékszünk rá. Ezek a példák azt hivatottak szemléltetni, hogy az értekezés olvasása közben – a saját olvasástapasztalatomról beszélek – nem érezzük úgy, hogy biztos kezekben vagyunk, az épp elemzett vagy ismertetett dolgok mögött ugyanis nem rajzolódik ki az a gondolatmenet, amely épp itt, épp ezeknek a dolgoknak a tárgyalását tenné elkerülhetetlenné. Részben a határozott vonalvezetés hiányának tudható be az is, hogy sokszor oldalakon át eltűnik a szerző hangja a hivatkozott értelmezések között – ez főként a *Cloud Atlas* elemzésében van így, amely helyenként olyan, mint egy – egyébként jó színvonalú – *companion*-jellegű kritikai áttekintés (például 179-181).

- (2) Nyilván jól használható Marc Augé *non-place* fogalma, amely ráadásul történeti fogalom. Van róla egy jó összefoglaló a bevezetésben (35), amely azonban nem utal az elemzésekre, és a fogalom az elemzésekben sem játszik fontos szerepet. Van egy röpke utalás a *Cloud Atlas* fejezetben, amely nem igazán fontos. Az Oyeyemi-regény elemzése a *somewherehouse* értelmezésében kerül elő (83, 97), ez a liminális, mitologikus tér azonban nehezen hozható kapcsolatba a szupermodernitás tereivel – vagy ha igen, az önmagában nagyon izgalmas, és erre ki kellene térnie az elemzésnek (furcsa, hogy a fogalom csak a fejezet bevezetőjében fordul elő, a *somewherehouse* részletes elemzése megfélekedezik róla). Vagyis nem világos, hogy a rengeteg fogalom közül miért épp ezt tárgyalja a bevezető, amelyben sok hasonló *damp squib* jellegű, az elemző fejezetekben elő sem kerülő elméleti passzus van; ráadásul később az elemzésekben sorra jelennek meg a további, a bevezetésben nem tárgyalt fogalmak, mint a trauma, a nomadizmus vagy a rizóma).
- (3) A 192. oldalon váratlanul a következő kijelentéssel szembesülünk: “One of my central claims is that contemporary fiction does more than bring back a nostalgic past, something lost through focusing on memory” (192). Ha valóban az értekezés egyik tézisééről van szó, akkor nem itt kellene először találkozunk vele. Eddig nem esett szó a nosztalgiáról (leszámítva két utalást), egyébként pedig a két háború közötti angol irodalomban számolatlanul születtek a nosztalgiát kritikával illető szövegek, és persze utána is. Ahogy a kortárs irodalom sem egységes: manapság is százsámra születnek a nosztalgikus visszamerengés regényei. Egy ilyen cezúra tételezéséhez száz oldalnyi gondolatmenet és hatalmas korpusz átvizsgálása szolgáltatna megfelelő alapot – négy olyan regényelemzés, amelyekben gyakorlatilag szó sem esett a nosztalgiáról és annak kritikájáról, biztosan nem.

Ha már az értekezés lehetséges központi témáinál tartunk: a nosztalgián kívül is feltűnnek lehetséges értekezéstémák.

- (1) Lehetett volna értekezést írni a történelemnek az emlékezet általi leváltását állító tézis köré szervezve (bevezető, illetve 192), de akkor legalább a korpusz felét le kellett volna cserélni, és a megmaradt regények elemzését is e gondolat köré kellett volna felépíteni, hiszen a téma szinte fel sem tűnik az elemzésekben.
- (2) Az emlékezet és a tér tárgyalása után – kissé váratlanul – jön a globalizáció. Amelyről megint kapunk egy korrekt elméleti ismertetést. Ez is lehetett volna téma – áramvonalasabb korpuszsal (számos monográfia született a kortárs regény és a globalizáció kapcsolatáról, sokféle szinten tárgyalva a kérdést), de a témát közvetlenül csak Mitchell regénye érinti, a négyből két

regénynek kevés köze van hozzá (és az értekezés nem is hangsúlyozza ezt). El lehetett volna kezdeni a disszertációt például a 40. oldalon: a globalizáció hálózatai megváltoztatták az emlékezet működését. Ez éppen egy disszertációnyi-monográfiányi gondolatcsíra, és lehetett volna hozzá találni négy, öt, hat, nyolc releváns brit szöveget (Mitchell életművének nagy része mellett például Hari Kunzru, Rushdie, James Meek, Amitav Ghosh, Zadie Smith [*Swing Time*] stb.). De Albert Noémi csak a Mitchell-regényhez köti, az archívum

– egyébként régebbi keletű – elméleti fogalmán keresztül. Vagyis a bevezetésnek ez a része csak a *Cloud Atlas* elemzését vezeti be (a „Globalization and spatiality” című alfejezet pedig egyáltalán nem utal előre egyik szövegre sem). Az értekezés is utal rá (104), hogy mind a négy értelmezett regényben fontos szerepet játszik a trauma (Mitchell regényéről ez aligha állítható). Ha így van – és lehet így –, miért nem ez lett az értekezés kiindulópontja? A trauma is divatos téma, kissé lerágott csont, de még mindig sokkal kontúrosabb lehetett volna az egész. A 160. oldalon például van egy mondat, amely lehetett volna ez is egy disszertáció magja: “I believe that this novel, similarly to McCarthy’s *Remainder*, and still very differently, proposes to challenge the fashionableness of trauma, the ever-increasing attention and sensationalisation it receives nowadays” (160). Persze ez esetben a korpuszt is ennek alapján kellett volna kiválasztani.

Lett volna még vagy két tucat olyan téma a bevezetőben, amely pont jó lett volna egy disszertáció számára. Albert Noémi egyiket sem választotta, inkább mindegyiket.

II

A másik gond az „irodalomtörténeti” tézissel van, amely az ezredforduló óta érzékelhető markáns változásra vonatkozik: az értekezés négy regény alapján szeretné „bemutatni” azt, ami az ezredforduló óta történt a prózairodalomban. “My greatest aim is to present a varied image of novelistic fiction at the very beginning of the third millennium, with the purpose to investigate new tendencies and directions chartable in this day and age” (8). Ez a célmeghatározás nemcsak túlságosan homályos, de ráadásul nem is érvelő, hanem leíró jellegű. Az efféle célkitűzés megvalósításához összehasonlíthatatlanul nagyobb korpuszra lett volna szükség: a körkép-jellegű monográfiák általában a „sok múról keveset” elvét szokták követni, és igazuk is van. (Tudom, hogy ez a legrosszabb fajta opponensi véleményekben szokott előfordulni (miért erről szól a dolgozat, nem pedig arról?), de meggyőződésem, hogy a korpusz és a központi kérdések nem kellőképpen átgondolt megválasztása az értekezésnek mind a szerkezetében, mind a mikroszövegében sokat ártott.)

Nyilván vannak markáns változások (leginkább 9/11 következményei, az antropocén kérdések előtérbe kerülése, a globalizáció új sebességbe lépése, a digitális kultúra térnyerésének mediális következményei stb.), az értekezésben említett tendenciák és jelenségek túlnyomó többsége azonban nem az ezredfordulón kezdődött, hanem részben a nyolcvanas évek prózafordulata idején, részben sokkal korábban. Ezt támasztja alá a 12. oldalon a Peter Boxalltól származó idézet is, akárcsak David James ugyanitt hivatkozott könyvének kiindulópontja: egyikük sem az ezredfordulóra teszi az emlékezeti és térbeli fordulatot, hanem korábbra. Erre utal például – csak pár kiragadott példát említve – W. G. Sebald angol íróként történő kooptálása és szerepe az angol (brit) próza átrendeződésében, a holokausztirodalom paradigmaképző jelentőségűvé válása, Kazuo Ishiguro és Graham Swift befutása, vagy Iain Sinclair kísérleti, pszichogeográfiai regényeinek kanonizálódása. A disszertáció semmivel nem támasztja alá azt az állítást (11), miszerint az ezredforduló utáni irodalom sajátosságának kulcsa a tér/emlékezet kombináció megnövekedett szerepe volna – hozzáteszem, nem is volna szüksége erre a történeti évrre, ha elég feszes lenne az elméleti keret és az általa megrajzolt érvelés/útvonal. Így viszont teljesíthetetlen várakozásokat ébreszt az olvasóban. “[t]he main principle of this current enterprise is not to isolate the novels of my choice from the history of British literature, but rather, by taking a microscope to only a select few of the novels, to reveal the more hidden processes and motivations behind the fiction of the new millennium” (13) Értelmezhetetlen mondat, ráadásul maga a disszertáció cáfol rá, hiszen a regényelemzések teljes mértékben kimetszik az elemzett szövegeket a prózatörténeti folyamatokból.

Itt egy újabb hosszú idézet következik, amely szemlélteti az értekezés irodalomtörténeti argumentumának tarthatatlanságát. “I started to notice that numerous contemporary novels focused more and more on several facets of memory, gradually making them central to the literary works. The four novels under scrutiny here led me to decipher (sic) three major tendencies in these works’ relation to memory. The first one is connected to the problematisation of historiography, an increasing mistrust in history-writing, and turning to memory as a personal sort of historiography, one that is more trusted. The second observation is tightly connected to this, and it concerns the novels’ different approaches to the issue of reliability in connection to remembrance. There is a common tendency in these works to actively investigate whether memories can be trusted, and, conversely, the effect of their enhanced presence in the subject’s life. More of these novels (sic) operate with dichotomies [...] The third common interest in these novels can be captured in their reaction to the 21st- century world, globalised and digitalised, influencing memory formation and self-definition in the subject”. (15) Nem evidens, hogy e témák fontosságára pont ez a négy regény vezette rá Albert

Noémit, hiszen rengeteg olyan közelmúltbeli regény van, amelyben e témák központibb szerepet kapnak (és például a történelem/emlékezet váltás e regények közül legfeljebb kettőben fontos). A második kérdés (az emlékezet megbízhatósága) nem ezredforduló utáni probléma, a kétszázhatvanas évek szerkezeti-tematikus alapelveként való használata pedig nem csak ezekre a regényekre – vagy bármely irodalomtörténeti korszakra – jellemző. A harmadik téma (a globalizáció és az új mediális környezet hatása az emlékezetről való beszédre) valóban ezredforduló utáni szempont, ám ezzel a kérdéssel sem foglalkozik mindegyik elemzett regény, és az elemző fejezetekben a globalizációval foglalkozó oldalak száma nagyon csekély.

A történeti érv gyengeségének egyik tünete, hogy a kortárs (brit) prózával foglalkozó szakirodalom bemutatása (10-13) nélkülözi mind az érvelést, mind a kritikai perspektívát: semleges, leíró módon szemezget az anyagból, ahelyett, hogy kiemelné azokat a pontokat, amelyekre a disszertáció elemzése támaszkodhatna, vagy amelyek esetleg nem kapnak kellő hangsúlyt a szakirodalomban. Noha a szakirodalmi tájékozottság elismerésre méltó, a szerző nem rendszerezi az anyagot, nincs róla érdemi mondandója, s ekként ilyeneket olvasunk: „*The Cambridge Companion to British Fiction: 1980–2018*, edited by Peter Boxall, is a very thorough work outlining almost four decades of British fiction, and showing several processes of change and influence the discussed authors exhibit. The treatise provides readers with an insight into how the fiction of the new millennium was and is shaped by novels and novelists and the world before them” (12). Ez olyan, mint egy nagyon iskolás recenzió felütése.

Összességében úgy gondolom, ez a nem kellőképpen átgondolt történeti igénybejelentés gyengíti az értekezést. A történeti és az elméleti szálak találkozásai épp ezért a szöveg legsebezhetőbb pontjai közé tartoznak. Két tünetszerű példa.

- (1) “I believe that the central focus on space in all four novels should be approached with Lefebvre’s triad in mind, and this will allow me a greater understanding of the role space plays in contemporary novelistic fiction, and of its significance for the subject.” (33). Lefebvre hármasságával természetesen nincs semmi baj, de a fogalmi keret olyan általános szinten mozog, hogy ebből a dolog természeténél fogva nem lehet következtetéseket levonni a *kortárs* regény újszerűségével kapcsolatban, különösen akkor, ha ennyire szűk korpuszal dolgozunk.
- (2) “I claim that spatiality cannot be discussed without considering the involvement of bodies and how they relate to other bodies in space. Of course, this claim seems obvious, however, I recognise a new tendency in literature of placing a greater emphasis on the interrelation, thus shedding a new light on the issue of bodies in space (*see* Setha Low’s “Embodied Space(s)”, for instance)”. (142) Setha Low 2003-as kultúraelméleti tanulmányára mintha a kortárs prózában megfigyelhető fejlemény megerősítéseképpen hivatkozna a szerző, ami nyilván nem lehetséges.

Hogy a test és a tér viszonyát tekintve megfigyelhető-e valamilyen változás, arról fogalmam sincs, a magam részéről úgy gondolom, a modernista próza óta ezen a téren nincs különösebb elmozdulás, és az elmúlt nyolcvan év bármely évtizedéből rengeteg releváns példát lehetne említeni. Nem tűnik termékenynek ez a fajta feltevés.

III

A harmadik gond a korpusszal, vagyis az elemzésbe bevont regények kiválasztásával van. Nagyon különböző ez a négy regény – így együtt nem rajzolnak ki semmit, ami igazán érdekes volna. Mind az elméleti háló, mind az irodalomtörténeti állítás sokkal nagyobb korpuszt igényelt volna, amelyekben nem is lett volna ott mind ezek közül. Felesleges címeket sorolni, hiszen Albert Noéi járatos a kortárs brit irodalomban, mindössze annyit jegyzek meg, hogy már a konklúzióban a további kutatás lehetséges tárgyaként felsorolt címek között (211) több olyan van, amelynek beválogatása jóval áramvonalasabb, egységesebb disszertációt eredményezett volna, és még annyit, hogy a vizsgát témák a kortárs műfaji irodalom átalakulásában látványosan jelen vannak (cyberpunk, fantasy, posztapokaliptikus irodalom, young adult irodalom, vagy a krimi). Amikor ilyen sok alkalmas brit regény van, valóban kérdés, miért van szükség egy ír regényíróra is. Akármilyen képlékeny brit identitásban gondolkodunk, ebbe Emma Donoghue nem fér bele (ellentétben Oyeyemivel és más kötőjeles identitású szerzőkkel). A disszertáció címe ekként jelenleg nem „politikailag korrekt”, és a „British” jelzőt vagy ki kell egészíteni az „Irish”-sal, vagy megváltoztatni („anglophone” vagy ilyesmi).

(A 8. oldalon olvasható szempont, amely arra való hivatkozással érvel a korpusz mellett, hogy két, a magyar olvasók számára ismert, és két kevésbé ismert alkotó regényeit akarja bemutatni, egy angol nyelvű disszertációban értelmetlen – hozzáteszem, egy disszertációban mindenképpen az lenne.)

IV

A fenti tényezőknek tudható be, hogy az értekezésnek nincs útvonala, iránya (a crescendo zenei metaforája [10] egyrészt nem vehető teljesen komolyan, másrészt nem is illik az értekezésre). Csak a konklúzió legvégén (210) értesülünk például arról, hogy a *Cloud Atlas* elemzése szintézisként szolgál. Ehhez képest az elemzés egyetlen ponton sem utal vissza a dolgozat korábbi részeire, nem hogy a három korábbi elemzésre, de még a bevezetésre sem. Szintén a fenti tényezőkel magyarázható az értekezés egy másik sajátossága. Meglepő – különösen a disszertáció irodalomtörténeti alapvetésének fényében –, hogy a regényelemzések milyen mértékben kimetszik tárgyakat a kontextusból, kizárólag elméleti fogalmak köré rendeződve,

mindvégig háttérbe szorítva a történeti-kulturális kontextusokat. Nem arra gondolok, hogy takaros kis szerzőportrékkal kellene bevezetni az elemzéseket, hanem arra, hogy az elemzéseknek jót tenne némi ilyesféle kontextualizálás. McCarthy esetében például az általa elnökölt INS (International Necronautical Society) tevékenysége vagy a Tintin-képregényekről írott remek kismonográfiája is segítené, hogy lássuk McCarthy elméleti tájékozódásának irányát. A *Remainder* elemzése hivatkozik ugyan Zadie Smith esszéjére, amely sokat tett azért, hogy McCarthy ismertebbé váljon, de arról már nem ejt szót, hogy az esszé milyen pontosan elhelyezi a regényt egy az angol hagyományban erősen marginalizált „kísérleti” hagyományon belül. Ahogy egy-egy lábjegyzetes utalás a *C-re* vagy a *Satin Islandre* is megvilágító erejű lehetne abban a tekintetben, hogy például a *Remainder*-ben még inkább csak felsejlő „hálózatosság” hogyan válik a két későbbi regényben sokkal hangsúlyosabb szervező elemmé. Ennek a vákuumnak a tünete a lábjegyzetek szinte teljes hiánya. A két középső elemzésben egyetlen lábjegyzet sincs. A *Cloud Atlas* fejezetben van néhány, és ezek mind feldobják a szöveget.

Eközben pedig az a benyomásom, hogy mindegyik elemzés túlságosan teljességre törekszik, mintha a regények egyetlen vonatkozását sem akarná figyelmen kívül hagyni – miáltal tovább bővül-lágyul a fókusz, és az értekezés egésze is kontúraltanabbá válik. Mindegyik elemzésből számtalan példát lehetne említeni (mi szükség van például a bevezető fejezet fényében a *Room* elemzésében részletesen beszélni a szoptatás szimbolikus jelentőségéről, a meseutalásokról vagy arról, hogy Jack heterogén mentális világa hogyan áll össze anyja történeteiből? Ezeknek csak annyi köze van a tér és az emlékezet kérdéseihöz, mint minden másnak). Mindig túlságosan abban a fejezetben vagy alfejezetben vagyunk, amelyet épp olvasunk, nincsenek kapcsolódások. Mivel nem részei egy nagyobb gondolati ívnek, alig akad az elemzésekben olyan mozzanat, amely valamiképpen túlmutatna saját magukon. Még a fejezeteken belül is így van ez, ami kissé paradox, mert ugyanakkor a fejezetek tagolására a szerző láthatóan nagy gondot fordított, és sok – néha túl sok – az „eddig erről volt szó, és most ez következik” jellegű kötőszöveget, ami azonban inkább csak erősíti az olvasóban azt a benyomást, hogy nincs igazán iránya, lendülete, feszessége a szövegnek, sokszor volt olyan érzésem, hogy ezt már olvastam. Ide tartozik, hogy összességében feleslegesnek érzem az elemzéseket záró összefoglalókat, amelyek nem a többi fejezethez és a disszertáció egészéhez kapcsolják az elemzéseket, csak megismétlik azok fő témáit. A disszertáció fő témáihoz való kapcsolódást tekintve az elemzések terjedelme legalább kétszerese az indokoltnak.

Mivel sok és hatalmas területeket tárgyal, és mindet akkurátusan, nem igazán lehet vagy érdemes kritizálni az elméleti bevezetést, csak annyit jegyzek meg ismét, hogy túl nagy a

merítés. Egy ilyen tárgyú disszertációnak nem feladata például, hogy az emlékezet mibenlétéről töprengjen. Elég lenne egy-két szakirodalmi utalással alátámasztva elmondani a nyilvánvalót, vagyis azt, hogy a közelmúlt irodalmában az emlékezet központi szerepet játszik, és aztán rátérni arra, ami valóban a disszertáció saját terepe. Hasonlóképpen felesleges később a tér mibenlétéről való töprengés (28). Közben pedig például a trauma elméleteiről egyetlen szó sem esik, pedig a négy regény közül legalább kettő traumaregény, de a *The Opposite House* esetében is lehetne emellett érvelni. Ha a globalizációról, amely négyből három regényben nem fontos, hosszú elméleti összefoglalót olvashatunk, akkor a trauma miért hiányzik teljesen? Fokozza a zavart, hogy még az utolsó fejezetben is sorra jönnek a jelentésekkel terhelt, új terminusok: nomadizmus (196), rizóma (195).

Az értekezés a fenti okok miatt nem is ad esély magának arra, hogy kitűzött célját teljesítse. A tézisnek a konklúzióban való újrafogalmazása ugyanolyan homályos, mint a bevezető hasonló részei. "The chapters of this dissertation presented four contemporary British novels in which memory and space are more than just background to the story. Countless other literary pieces focus on spatiality, temporality or remembrance, but what these four novels exhibit is an emphatic problematisation of these phenomena together. The novels present issues and questions connected to time, space and memory in such pronounced ways that they ultimately become quasi-protagonists to the works. All of them focus on the interplay between memory and spatiality, through various approaches, utilising different lenses. I believe that these works show a growing tendency in the novelistic fiction of the twenty-first century, one that is defined by diversity" (206) A kontúros mondandót megint olyan kifejezések pótolják, mint „issues and questions connected to time, space and memory” [időről egyébként a bevezetésben – szerencsére – nem volt szó], „through various approaches, utilising different lenses”. Színtelen- szagtalan kifejezések, amelyek mintha állítanának valamit, de valójában nem állítanak semmit. És a következő bekezdés is hasonlóan semmitmondó ál-állítások gyűjteménye, de igazából már a bevezetésben eldőlt, hogy nem is nagyon lehet másmilyen, mert ez a cél ezzel a korpusszal és ezzel a túlságosan tág elméleti eszköztárral egyszerűen nem volt megvalósítható. Az elemzések, amelyekben oldalakon keresztül nem is esik szó a bevezetőben megjelölt főbb kérdésekről, semmi olyasmit nem mutatnak ki, amiben ezek a regények különböznenek az olyan huszadik századi regényektől, amelyekben az emlékezés és/vagy a tér szinte főszereplővé válik (Proust, Forster, Thomas Mann, Woolf, Waugh, Durrell, Lowry, Nabokov, Powell, García Márquez, Robbe-Grillet, Ackroyd, sorolhatnánk). Vagyis ha van is valamiféle változás az ezredforduló után, az aligha itt keresendő. Nem ebből a disszertációból fogunk értesülni a (brit) irodalmi Zeitgeist alakulásáról – hozzáteszem, ez a korszellemben való beleszagolás nem is igazán

releváns célkitűzés egy doktori értekezés számára.

Az elemző fejezetekről

Az elemzések a szövegközeliség ellenére nagyon keveset foglalkoznak a szöveg „irodalmi” vonatkozásaival: szövegalkotó eljárásokkal, poétikai eszközökkel, narratív stratégiákkal.

REMAINDER

Összességében úgy gondolom, nem volt szerencsés döntés a *Remainder* beválogatása. Egyrészt azért, mert az elemzés, noha derekasan küzd s regénnyel, nem igazán talál fogást rajta, annak a ténynek az ismételt konstatálásán kívül, hogy traumaszövegről van szó, amelyben fontos az emlékezés, a felejtés és a tér – nem világos, mi az a markánsan új elemzési szempont, amely új belátásokhoz vezethet. Másrészt azért, mert az elemzés olyan szempontok alapján folyik, amelyek jobbára csak nagyon érintőlegesen kapcsolódnak a bevezetésben említett szempontokhoz (trauma, ismétlés, ritmus, *surplus*, játékok-halmazok-mintázatok, kombinatorika, *emotion/affect* stb.), vagyis nem tud eléggé kapcsolódni sem a bevezetéshez, sem a többi elemzéshez (a *Remainder* elemzésében a másik három elemzett szöveg egyike sincs megemlítve). Ebből adódik, hogy a gondos tagolás ellenére sincs az elemzésnek markáns gondolati íve: bekezdésekre esik szét, sok az (ön)ismétlés, és sokszor nem igazán érttem, hogy valamiről miért épp akkor esik szó. Ez az enyhe tanácstalanság számos esetben okoz logikai bicsaklásokat a szövegben. Jó példa az 58-59. oldal. A traumáról van szó, aztán megjelenik a tér mint téma, különösebb átvezetés nélkül. Az 58. oldalon nem világos, hogy a nevekkel foglalkozó bekezdésnek mi köze van a nyelvnek a terek létrehozásában játszott szerepéhez. Az 58. oldal alján visszatérünk a terekhez, előbb Lefebvre-hez, majd Soja „Thirdspace”- fogalmához, amely Albert Noémi szerint is használhatatlanul tág, de – mint írja – épp ezért lehet hasznos a regény térkezelésének elemzésében. Pedig valójában nem hasznos, csak egy gumifogalom mögé rejti a fejezet tanácstalanságát (nem csoda, hogy az elemzés nem is tér vissza rá, de akkor meg minek itt azt mondani, hogy releváns a szöveg elemzésében?). Pedig az 58-59. oldalak fordulóján van egy tényleg jó meglátás a terekkel kapcsolatban, de ezután rögtön visszatérünk Lefebvre-hez és a „ritmus” fogalmához, amelyet semmi nem készített elő. Aztán hirtelen újra felbukkan a korábbi ígéretes gondolat, amely ráadásul szorosán kapcsolódik a bevezető fogalomhálójához is: a hibás dialektika, amelynek következtében a főszereplő által kivetített terek és egyéb mintázatok hatalmukba kerítik teremtőjüket (legrészletesebb kifejtése a 46. oldalon). Noha a gondolat többször visszatér (pl. a 73-74. oldal kifejezetten jó összefoglalójában), de a – túl hosszú – elemzés háromnegyed részében elsikkad, és a fejezet megmutatja és bizonyítja ezt, csak

ismételten deklarálja. A vadászat-metafora, amely ennek a belátásnak az igazolására szolgál, megítélésem szerint nem alkalmas erre.

Az elemzésben egyetlen utalás sincs más kortárs szerzőkre, releváns prózatörténeti hagyományokra, kivéve Kafkát. Ha már Kafka, az „Átváltozás”-nál sok jobb példa is lett volna, például „Az odú” vagy a két legismertebb regény. A hajléktalanok nem kaffkai, hanem sokkal inkább beckett-i figurák (73-4), ahogy a véges halmaz elemeivel való kombináció-permutáció is beckett-i motívum – ahogy az is, hogy az elbeszélő egy ponton közli velünk, hogy az elbeszél jelenetet csak kitalálta. Megítélésem szerint McCarthy regénye poszt-traumatikus szubjektumként írja újra a beckett-i szubjektumot (és a modern szubjektumot – az értekezés szerzőjével ellentétben én ugyanis úgy gondolom, a regény elbeszélőjében nem az az igazán érdekes, ami szörnyeteggé, mássá teszi, hanem az, hogy épp szörnyetegségében miért olyan mégis, mint mi valamennyien). McCarthy regénye emellett afféle anti-Proust is (a nyilvánvaló kapcsolat Beckett), ahol az emlékezet-szimbólum madeleine az elnyeléssel fenyegető repedéssé változik. A másik hangsúlyos irodalmi jelenét szerintem Borges: az ismétlés, amely labirintussá válik – ez a legteljesebben borgesi motívum („Az ismétlés”, „Halál és az iránytű”, „Az elágazó ösvények kertje” stb.), mellette a francia új regény, Georges Perec, talán Ballard.

A fejezet legjobb része az ismétlésről szóló (61-3; a filmes utalások is igen jók), kár, hogy ennek meg nincs köze a disszertáció számos témája közül egyhez sem. Az ismétlés és kontroll viszonyáról szólva (65) megjegyezném, hogy ez Freudnak az indulatátvitellel (*transference*), valamint a *fort-da* játékkal és az ismétléskényszerrel kapcsolatos fejtegetésein alapul (kényszeres ismétlés vs. megértés, *remembering* vs. *reenactment*, az ismétlés mint szimbolikus uralom és mint a cselekvő alanyiség elvesztése).

A traumával kapcsolatban vannak bizonytalanságok.

- (1) Az elemzés fő *argumentumaként* azt megnevezni, hogy a traumát elszenvedő szereplő „exhibits signs of fixity, even of being stuck” (46), ez olyan, mintha azt mondanánk, hogy a traumaregény főszereplője traumát szenvedett el. Minden traumaelméletnek sarokköve a megakadtság, dermedtség.
  - (2) “The trauma itself: an accident involving something falling from the sky, is common, familiar to every reader”. (72) Hát ezt azért nem mondanám, lehet, hogy mindenkire pottyant már ez-az, de ha a fizikai rehabilitáció folyamatának valódiságát elfogadjuk, a főszereplőt ért trauma valódi, nem csak „mundane”, aprócska baleset. Ráadásul a trauma nem feltétlenül magát az eseményt jelenti, hanem azt a szubjektumszerkezetet (a traumatizmust, traumatizáltságot), amely a traumatikus mag köré épül.
  - (3) “This work inverts the focus of trauma fiction by erasing the memory of the event and

concentrating on its lack or, rather, on the effects, not the source” (52). Tudom, hogy itt Gabriele Griffin gondolatát ismétli meg az értekezés (50), de ez szerintem nem állja meg a helyét: a traumairodalomban nagyon fontos az, ahogyan a traumatizáltság a szöveg szerveződésére hat, szétroncsolva a narráció, ábrázolás és logika alapszerkezeteit. A szöveg „szeszűtsége” tehát éppenséggel a traumairodalom fősodrába helyezi McCarthy regényét.

THE OPPOSITE HOUSE

Ezt érzem a legsikerültebb fejezetnek: a többinél jobban épít a bevezetőben említett fogalmakra, és itt vannak valóban elemző részek is (elsősorban a házak-terek elemzése, az I.3 alfejezetben). Itt is sok az önismétlés és a túlírt rész, nem kellene mindent ismertetni (túl részletes például a *Vertigo* tárgyalása: itt nem fontos, hogy Hitchcock életművében milyen szerepe van, sok dolognak legfeljebb lábjegyzetben lett volna a helye). Néhány kisebb megjegyzés:

A regénynek nem a zárata ismétli meg (majdnem) a nyitómondatokat (89), hanem a zárófejezet első egységének vége. Talán épp ez a fontos itt: nem kört ír le a szerkezet, hanem spirált, ahol mindig van „maradék”.

Proserpine. Az értekezésből úgy tűnik, Proserpina is a yoruba hitvilág, vagy legalábbis a Santería része (pl. 96). Én ennek nem találtam nyomát. Furcsa az alábbi megjegyzés: “Proserpina, or Persephone, as European mythology calls her” (94). Perszephoné a görög, Proserpina a latin elnevezés: mindkettő európai. És szerintem épp az az érdekes, hogy egy latin-görög istennő jelenik meg ebben a kontextusban (egyébként a Démétér-Perszephoné történet, a görög mitológia szinte egyedüli anya-lány története ugyanolyan fontos itt, mint Perszephoné termékenység-szimbólum volta. A fejezet idézi Brenda Coopert, aki utal rá, hogy a *somewherehouse* a szinkretizálás helye, ahol az eleve szinkretikus Santería tovább keveredik (97). Sokkal több minden keveredik itt; számomra például a *Gelassenheit* sokkal homályosabb, mint Albert Noémi számára (107-8, 118-9), különösen a szó német jelentésének fényében, amely éppenséggel nem a vallási révületre utal, és a lelki béke racionális mozzanatait is magában foglalja (a platóni *sophrosyne*).

Hisztéria. A pszichoanalízis hisztéria-felfogása jóval összetettebb annál, amit a fejezet állít: “The hysteric has become a rather derogatory term used in psychoanalysis to label female behaviour not understood by men” (88). Ez ma már vállalhatatlan mondat: épp a pszichoanalízis tette a legtöbbet azért – például női analitikusok révén –, hogy a „hisztérikus” ne legyen a megbélyegzés szava. Később Freud sem gondolta úgy, hogy kizárólag nőket érint, és a pszichoanalízis tette a hisztérikus szubjektumszerkezetet a szubjektum mint olyan modelljévé. Van egy másik különös, a hisztériához kapcsolódó állítás is a fejezetben: „It is a curious choice to

include in a contemporary novel such a controversial concept, deemed for a long time as pejorative and offensive to womanhood” (102). Semmi különös nincs ebben, hiszen százszámra vannak olyan (feminista) szövegek, amelyek dekonstruálják – vagy egyszerűen kritizálják – a hisztéria hagyományos klinikai és köznyelvi felfogását, genderjelölését, és átsajátítják például a romantikus (férfi) doppelgänger-motívumot. Ettől persze Oyeyemi regénye szerintem is nagyon izgalmasan csinálja mindezt, de semmiképpen nem úttörő. Az elemzés viszont – noha utal a kapcsolatra – végül nem köti össze a hisztériát az emlékezéssel, pedig erre a hisztérikus Scottie figurája is lehetőséget adna, akárcsak a regényszöveg számos más mozzanata: Maja kubai emlékeinek hitelessége és természete, a nagyszülőkhöz fűződő kapcsolata, a nemzedékeken áthagyományozódó, tudattalan, zsigeri szinten létező traumatikus emlékek („utóemlékezet”, vagyis *postmemory*).

Itt nagyon vártam, hogy a fejezet mondjon valamit a szöveg különös eljárásairól (lefordíthatatlan spanyol és német kifejezések; kurzív mondatok, de főként a zárójeles részek, amikor a sor nem mehet el a laptükör széléig). De nem mondott. Esetleg a válaszbán.

Itt is jót tenné az elemzésnek, ha Oyeyemi művét prózatörténeti kontextusban is elhelyezné a fejezet. Az „unbelonging” szót például a fejezet Maximilian Feldnertől veszi kölcsön (116, 119), aki a fekete brit női diaszpóráirodalom egyik úttörőjétől, Joan Riley-től kölcsönözte azt (Riley *Unbelonging*ja nagyon releváns kontextus). Másfelől Oyeyemi prózája épp azért érdekes, mert sok szempontból nem diaszpóráírókat idéz (kivéve Evaristót), hanem például Jeanette Winterson vagy Ali Smith prózáját (és érdekes módon Neil Gaiman *American Gods* című regényét).

Még egy furcsa mondatot idézek: “It seems that Amy Eleni constantly strives to be somebody, a person with an exciting background, with a rich heritage. But her looks and her name do not make that possible” (99) Ezt nem értem. Csak az lehet „valaki”, akinek a külseje különleges, és akinek a gyökerei legalább három kontinensen vannak?

A fejezet genderérzékenységgel kapcsolatban feltűnt valami. Egy Maja által felidézett régi történet „highlights the discrepancy between Maja and her boyfriend, between woman and man (105). Számtalan más példát lehetne hozni a fejezetből, amely végig monolitikus, esszencialista azonosságként tekint a női és férfi identitásra, miközben a regény jóval árnyaltabban láttatja ezt a kérdést: nem minden férfi egyforma benne (Tomás például ugyanúgy a teste révén „beszél” a kimondhatatlanról, mint Maja), ahogy nem is minden nő egyforma.

ROOM

A fejezet indítása a *Remainder*re utal vissza mint traumaregényre – akkor miért nem ez a második elemzés?

Nincs igazi tézise a fejezetnek. „The child’s experiences related in his narrative will be approached with the help of such concepts as *defamiliarisation* and *alterity*, the two being central for an understanding of the relationships enumerated here. The novel ultimately, through the practice of *defamiliarisation*, as it will be revealed in the course of the chapter, also reflects on fiction, on the question of reality, and on the body as “a general medium for having a world” (Merleau-Ponty 169) (128) Ez nem tézis, csak leírás, amely a legutolsó mozzanat kivételével egyáltalán nem kapcsolódik a bevezetőhöz.

Az, hogy a regény megjelenése után hasonló borzalmakra derült fény egy amerikai kerti fészkerben, nem jelenti azt, hogy a regény egyszerre partikuláris és egyetemes (126), még csak azt sem, hogy „globális” (127). A nők elleni erőszak általános, de nem „globális” abban az értelemben, ahogy a multinacionális kapitalizmus vagy a terrorizmus az. „It encompasses a duality that is inherent to the globalised world: an entity that is both connected in a network and isolated from the world around it” (127) – ezt nem érzem releváns vagy termékeny megállapításnak a regényre vonatkoztatva. A második bekezdés viszont – végre – relevánsan köti a *Room*ot Oyeyemi regényéhez, aztán sajnos eltűnik a kapcsolat.

Albert Noémi újszerű stratégiának nevezi, hogy a regény gyermeki perspektívából láttatja a felnőttek világát, amelynek jó része nehezen értelmezhető számára. Nem Donoghue találta fel a spanyolviaszt: Henry Jamestől kezdve sok tucat hasonló regényt olvashattunk, közülük nem egyben súlyos dolgokról esik szó gyermeki perspektívából. Az értekezés szerint a gyermeki perspektíva teszi lehetővé, hogy úgy értelmezzük a regényt, mint „new kind of captivity narrative” (129). Ez tézisként hangzik, de nem lesz belőle semmi (leszámítva egy idézetet a 156. oldalon): a fejezet nem a *captivity narrative* műfaji sajátosságaihoz képest olvassa Donoghue regényét. Én olyan (young adult) szövegekkel látok némi rokonságot, mint James Dashner *Maze Runner*je (2009) Kevin M. Brooks *The Bunker Diary* (2013). És persze Roberto Benigni *La Vita è bella* (1997) című filmje.

Az abjekt jó elemzési szempont, csak éppen semmi köze az emlékezéshez – a térhez van, de ezt ki kell bontani. (Egyébként jóval relevánsabbnak érzem az abjekt kategóriáját a *The Opposite House* esetében – ott két szakirodalmi idézet ezt meg is erősíti [110, 122]). Nem látom a kapcsolatot az abjekt és Jacknek a szökéssel kapcsolatos félelmei között (144). Az, hogy a kisfiú félelmében bepisil és bekakál, igaz, de nem úgy tűnik, hogy számára ezek a szubsztanciák félelmetesek lennének. Az abjekt az ő korában még egyébként sem igazán ijesztő. Az abjekt kristevai fogalmának egyik legfontosabb vetülete az, hogy az abjekt elmosza a kint és a bent közötti határokat. Egy olyan elemzésben, amely alapvetően a kint/bent kétosztatúság kibontására épül, ráadásul egy a térbeliséget a középpontba helyező értekezéson belül, alighanem erre

kellene helyezni a hangsúlyt, és nem értem, hogy ez a mozzanat miért csak a 149. oldalon jelenik meg, hogy miért nem erre épül a fejezet abjektológiai szála.

Nem értem, miért írja azt Albert Noémi, hogy Jacknek nincsenek emlékei (126, 150-1). Már miért ne volnának? Az értekezés állításával szemben Jack nem társadalmon kívül, teljes elszigeteltségben nő fel (ez a *feral child* kategóriája): redukált, két- illetve háromszemélyes közösségben él, amelynek megvannak a rítusai, szimbólumai, emlékhelyei, a közös nyelve, amely tele van emlékekkel – vagyis azok a horgonypontok, amelyekről Halbwachs beszél, és az ő nyomán mások is, és amelyeknek köszönhetően végső soron nem lehetetlen feladat számára Odakint a beilleszkedés. Nem felel meg a valóságnak az sem, hogy Jack „képtelen emlékeket alkotni” (151): az ő élete is csupa emlék. Egyébként később, a 157. oldalon burkoltan az értelmezés is megkérdőjelezi mindezt, amikor idéz egy bekezdést a regényből, majd kommentárt fűz hozzá:

“Let’s do a race at the same time.”

“Sounds like fun, doesn’t it,” she says, “but remember once we tried it and I banged my shoulder on the dresser?”

Sometimes when I forget things, Ma tells me and I remember them after that. (19)

This and other examples usually provide a fun, light-hearted undertone to the novel. In the first half of the book, every time the reader encounters the word “remember,” the issues connected to it seem minor, with no weight whatsoever”. Vagyis van emlékezés, vannak emlékek, Jack is tudja, mi a különbség a felejtés és az emlékezés/felidézés között.

CLOUD ATLAS

Itt esik a legtöbb szó az elemzett szöveg irodalmi, nyelvi, szerkezeti stb. vonatkozásairól. Tézis is van: “The purpose of this enterprise is to argue that in the intricate world of *Cloud Atlas* space and memory mutually influence each other, and they are ultimately proven to be united in the subject.... The centre of Mitchell’s fictional universe is the subject, a subject that is the composite of numerous personas scattered across temporalities and spatialities. I wish to prove that the subject created thus ultimately embodies a living, shifting, expansive archive that contains the story of humanity itself”. (164) Ennek ellenére maga az elemzés nem igazán sikeres: végig azt éreztem, hogy Mitchell regénye talán már túlságosan szét van írva, a fejezet pedig nem szűkíti le a témáját valamely motívumra, hanem megint az egésze akar írni, és ennek az a vége, hogy mindenbe belekap egy kicsit, szakirodalmi idézettől szakirodalmi idézetig haladva, keresve a saját önálló hozzájárulását. A tér csak az elemzés utolsó szakaszában jut

szerephez, itt azonban nem térnek vissza a bevezető fejezetben ismertetett térelméleti megfontolások, hanem megint túlzott általánosításokat olvashatunk, mint például az alábbi:

„The places the characters inhabit serve, on the one hand, as a distinct type of characterisation. On the other hand, they themselves are characterised by the people through whom we encounter them. Thus, what the reader witnesses in the novel is the mutual effect the environment and the subject exert upon each other” (194). Ezernyi regényre érvényes mindez fenntartások nélkül; például Dickens vagy Woolf összes regényére, vagy a *Micimackóra*. Ezen kívül nemigen tud mit mondani az elemzés tér és szubjektivitás viszonyáról, ahogyan az a *Cloud Atlas*ben megjelenik, annak a nyilvánvaló ténynek a konstatálásán kívül, hogy itt hat idősíkban történik mindez, tehát nagyon „összetett”. Ebből nem is bontakozhat ki érdekes elemzés, ráadásul nem gondolom, hogy Mitchell regényében különösebben fontos szerepe van a tereknek és helyeknek. Annyira viszont fontos, hogy egy jó kis tizenöt oldalas elemzést lehetett volna írni belőle. Az irányvesztettség megint tapintható: a Hawaii előfordulásairól szóló ismertetés (194- például egyáltalán nem kapcsolódik a témához, vagyis szubjektivitás (test) és tér kapcsolatához, ahogy a véletlenszerűen előkerülő következő téma, a „borderlessness” sem (195-6).

Jóváhagyólag idéz a fejezet egy kritikust, aki rizomatikusnak nevezi a szereplőket, de ehhez semmit nem tesz hozzá, csak a katalógus folytatódik; aztán máris következik Isaac Sachs elmélete időről és térről (másfél sorban), majd a nomadizmus, amelynek példajaként az „inner emigré” Sonmit említi a szöveg (196), de hogy a „belső emigráns” mennyiben jelenti ugyanazt, mint Braidotti nomádja, arról már nem olvashatunk. (Hozzáteszem, történetesen olvastam a regénynek egy olyan elemzését, amely a nomadizmust helyezi a középpontba, és az jó is volt, talán mert végig erről a témáról szólt.)

Végül eljutunk a szubjektum mint archívum fogalmáig, amely érdekesnek tűnik – jóllehet, mint a 200. oldalon kiderül, az *archival subject* Jonathan Boulter leleménye (hozzá kell tennem, hogy mind Boulter fejezete, mind Martin Paul Eve monográfiája sokkal izgalmasabb és összetettebb módon olvassa a *Cloud Atlas* archívumregényként, talán azért, mert koncentráltan erre a témára összpontosítanak). Az archívum a bevezetőben említett fogalmakhoz is kapcsolódik, sőt kellőképpen 21. századi is. Itt visszamenőleg a regényelemzés eddigi részének néhány részlete is relevánssá válhat, és épp ezért még élesebben vetődik fel a kérdés, hogy miért vesztette szem elől az elemzés önmaga végpontját és létokát, miért kellett úgy végigolvasnunk harmincöt oldalt egy regényről, hogy közben nem tudtuk, mi a fontos. A regény elemzését én biztosan az archívumszerű eszközök 198. oldalon található felsorolásával kezdtem volna, amely konkrét, szövegközeli, és szépen kibontható belőle mindaz az újdonság, amit az elemzés az emlékezetnek (talán a térnek) a regényben játszott szerepéről mondani tud. A 204. oldalon visszamenőleg

ismét átalakul a tézis: „My reading of the novel was aimed at demonstrating that in spite of, or alongside, the cyclical working as a determining force, both the novel’s structure and content are more approachable through the concept of the concertina.” A harmonika-szerkezetről valóban volt szó, de akkor nem tűnt fel, hogy ez volna a fejezet fő mondandója, és ez nem is lenne jó, hiszen eléggé magától értetődő megállapításról van szó.

Kisebb megjegyzések

- A dolgozat kétszer – az elején és a 17. oldalon – is úgy fogalmaz, hogy Hayden White *Metahistory*-je a historiográfiai narratívák konstruáltságának feltárásával ezek szubjektivitását leplezte le. Ez nem tévedés, de ugyanilyen fontos White strukturalizmusa, ami éppenséggel ellenkező irányban hat: a történelmi narratívák konstruáltságát, (fikciós) narratív sémákba való betagozódását emeli ki.
- 26-7: Én nem emelném ki ennyire markánsan Henri Lefebvre-t mint olyasvalakit, aki szinte egyedülként felelős a tér kulturális előállításáról való gondolkodás térnyeréséért. A „space is produced by the subject, and the subject is produced by the space” belátás nem Lefebvre-től ered, hanem jóval korábbról, és a fenomenológiában gyökerezik, amely egyébként Lefebvre-re is hatott, ahogy ezt a disszertáció is írja, de valami okból csak később (32). Nem világos, miért csak utólag (30) esik szó a *spatial turn* fenomenológiai gyökereiről, az életvilág térbeli vetületének vizsgálata (Heidegger, Merleau-Ponty, Sartre, Bachelard, Casey stb.). Természetesen semmi gond nincs azzal, hogy a disszertáció Lefebvre hármasságát használja (ez alapján is lehetett volna írni egy koncentráltabb, fessesebb disszertációt), noha ehhez képest ez az elméleti keret alig-alig játszik szerepet az elemzésekben.
- A (második) bevezető fejezetet a szerző valami okból következetesen „methodological chapter”-ként emlegeti (visszamenőleg is, pl. 48), pedig ez elméleti bevezető, de leginkább egyszerűen „Introduction”.
- A szerző a szakirodalmat bemutató fejezetben többször is csak a szerző nevét említi, a könyv címét nem (például: “David James’s book”, 12)
- Az emlékezet: „more accurate accounts of the past (17) – biztosan nem az „accurate” szót használnám, hiszen épp az „accuracy” mint kritérium megkérdőjelezéséről van szó. Az emlékezet gyakorlatai és diskurzusai talán a múlt használhatóbb, átélhetőbb (*more relatable*) konstrukcióival szolgálnak.
- A *Remainder*-ből idézett madármetafora (67) gyakorlatilag Platón két híres emlékezet-allegóriájának egyikét idézi meg, aligha véletlenül.

- A határozott névelő hiánya a *Room* címében (130) nemcsak a helyszín tulajdonnévvé válását jelenti, hanem azt is, hogy a cím a *room* elvont, egzisztenciális-fenomenológiai jelentését játékba hozza.
- novelistic fiction – többször használt tautologikus kifejezés
- *subconscious* mint főnév (96, 100) – főnévként csak *unconscious* van (nem „tudatalatti”, hanem „tudattalan”); egyáltalán nem mindegy
- Nem szerencsés, ha az értekezés szerzője maga nevezi az elemzését „gondosnak” (*careful*, 191); ez az olvasók dolga.
- A kortárs brit prózáról szóló összefoglaló kritikai kötetek közül hiányzik néhány az egyébként alapos bibliográfiából: Daniel Lea monográfiája (*Twenty-First Century Fiction*), amelyben egyébként Tom McCarthyról is van hosszú és érdekes fejezet; Bianca Leggett és Tony Venezia (szerk.): *Twenty-First Century British Fiction* (Gylphi, 2015), amelyben Mitchellről is van két fejezet; James Acheson (szerk.): *The Contemporary British Novel since 2000*; Sian Adiseshiah és Rupert Hildyard szerkesztett kötete (*Twenty-First Century Fiction: What Happens Now*).
- McCarthy regényéről ajánlanék még egy jó elemzést: Wojciech Drag: „Compulsion to Re-Enact: Trauma and Nostalgia in Tom McCarthy’s *Remainder*” (*HJEAS* 2015)

Természetesen nem várom el, hogy Albert Noémi minden felvetésre választ adjon, már csak azért is, mert tisztában vagyok azzal is, hogy a fenti megjegyzések nagy részére nem egyszerű választ adni, mert nem olyan természetűek. Inkább azért fogalmaztam meg mindezt ilyen részletesen, mert a szóvá tett fogvatékok jelentős része a szerző rutintalanságának tudható be, és remélem, hogy opponensi véleményem is segíti majd abban, hogy túljusson ezeken a kutatói gyermekbetegségeken.

Végezetül megismétlem, hogy a sok kritikus észrevétel ellenére nem kérdés, hogy Albert Noémi dolgozata teljesíti a doktori (PhD) értekezésekkel szemben támasztott követelményeket; a magam részéről javasom a fokozat odaítélését a szerzőnek.

Debrecen, 2021 január 13.

Bényei Tamás

5. Dr. Györke Ágnes (KRE BTK) opponensi véleménye

Albert Noémi disszertációja kurrens témát dolgoz fel: négy kortárs, angol nyelvű regényt vizsgál a tér, az emlékezet és az én elbeszélése szempontjából. Ezek Tom McCarthy *Remainder* (2005), Helen Oyeyemi *Opposite House* (2007), Emma Donogh *Room* (2010) és David Mitchell *Cloud Atlas* (2004) című művei. Amellett érvel, hogy a regények alapvetően három tendenciára világítanak rá a 2000-es évek irodalmában: egyrészt arra, hogy a történelemírás megbízhatatlan, ezért előtérbe kerülnek az egyéni történetek, egyfajta személyes historiográfiák; másrészt arra, hogy az emlékezet szerepe (egész pontosan: megbízhatatlansága, elvesztése, hiánya) kulcsfontosságú, szorosan összekapcsolódva a szubjektum öndefiníciója kérdéseivel; harmadrészt pedig arra, hogy a regények a 21. század főbb problémáival foglalkoznak, úgymint a globalizáció, digitalizáció és a globalizált társadalmakban megkonstruálódó emlékezet.

A disszertáció kétségkívül ambiciózus vállalkozás: már a kérdésfelvetése is jelzi, hogy a szerzője átfogó kérdések iránt érdeklődik, célja a tér, az emlékezet és a szubjektivitás összefüggéseinek feltérképezése. Nagy elméleti apparátust mozgat, és szükség is van erre az elméleti apparátusra. A „Memory and Spatiality in Contemporary British Fiction” című fejezetben ismerteti az emlékezet, a tér és a globalizáció főbb kérdéseit, és áttekintést ad a kortárs brit regényirodalom fontosabb szakkönyveiről is. Világos, hogy elméleti kérdésekben nagyon tájékozott, sokfajta megközelítést használ, például térelméleteket (Henri Lefebvre, Michel Foucault, Gaston Bachelard, Edward Soja, Doreen Massey, Nigel Thrift, Michel de Certeau, Marc Augé, stb.), a kulturális emlékezet elméleteit (Jan és Aleida Assmann, Pierre Nora, Paul Ricoeur, stb.), globalizációelméleteket (Zygmunt Bauman, Roland Robertson, stb.) Kiindulópontja a „térbeli fordulat” (spatial turn), Barney Warf és Santa Arias *The Spatial Turn* című könyve nyomán. Ezek az elméletek segítenek abban, hogy elhelyezze a regényeket a kortárs társadalom- és kultúrakritika palettáján, a fejezet azonban olykor átcsap ismertetésbe, sok olyan elméletet felsorol, amelyet aztán később nem használ az elemzés során, vagy csak nagyon érintőlegesen használ. Mivel nagyon sok megközelítést ismertet, olykor felszínessé válnak az összefoglalók (például Doreen Massey és Nigel

Thrift esetében, 30. old.), szerencsésebb lett volna valamivel kevesebb elméletet mélyebben bemutatni és az összefüggésekre koncentrálni. Ha könyv formájában szeretné publikálni a dolgozatot, mindenképpen javaslom, hogy legyen kevesebb „leíró” rész a szövegben. A 46. oldalon például párbeszédbe állítja az elméleteket: előbb Zygmunt Bauman nézeteit ismerteti a globalizációról, kiemelve Bauman és más társadalomtudósok elképzelését a geográfia „végéről” („end of geography”), majd ezt összeveti Warf és Arias elképzelésével a térbeli fordulatról, amelynek alapvetése, hogy a tér előtérbe kerül a globalizáció korában. Itt világos, hogy elméleteket ütköztet, átlátja az ellentmondásokat, stb.

Bár sem a cím, sem az első fejezet nem szentel különösebb figyelmet a trauma fogalmának és elméleteinek, az elemzés során két fejezetben is fontossá válik a trauma. Talán azért, mert a disszerens alapvetően elutasítja a többször is „divatosnak” nevezett irányzatot, amit részben megérték, mégis úgy gondolom, hogy ezt egy kicsit elhamarkodottan teszi. A *Remainder* elemzése során arra a megállapításra jut, hogy a regény új módon képzel el a traumatizált egyént, mivel az emlékek hiányát tematizálja a szöveg, így a főszereplő nem a felejtés „áldozata,” hanem egy mindent aláásó hiányé („void”). Fontos lett volna azonban egy kicsit alaposabban tanulmányozni a trauma fogalmát és elbeszélésének különféle módjait, az a kijelentés, hogy új képet ad a regény, nagyon ambiciózus, és nem teljesen világos, hogy mihez képest új. Dana Amir például a *Bearing Witness to the Witness: A Psychoanalytic Perspective on Four Modes of Traumatic Testimony* (Routledge, 2019) című könyvében a trauma elbeszélésének négy alapvető módját azonosítja: metaforikus, metonimikus és pszichotikus, amely két további alcsoportra bomlik, excesszív és „Muselmann”. A Muselmann módban a trauma csak hiányként van jelen („The Muselmann mode collapses into the traumatic abyss itself. Here is where testimony is at its fullest and emptiest simultaneously: one that is present only in the form of its absence” [Amir 17]). Ezzel nem azt akarom javasolni, hogy a négy kategória segítségével olvassa újra a regényt, a dolgozat tétje nyilván más, nem traumanarratívaként olvassa a szövegeket (a Muselmann típusú „nem-gondolkodás” esetében egyébként koherens narratíva sem születik Amir szerint). Hanem inkább azt, hogy legyen egy kicsit óvatosabb, amikor kijelenti, hogy új módon képzel el egy regény egy jelenséget, ezt csak akkor jelentheti ki

ilyen magabiztosan, ha valóban feltérképezi a területet, amelyről ír, ha világosan látjuk, hogy mihez képest új. A gazdag elméleti apparátus ellenére a traumaelmélet nincs megfelelően bemutatva a dolgozatban, az 51. oldalon például két fontos fogamat említ, a veszteséget és a hiányt (loss and absence), amelyek valóban a traumaelmélet fontos alapfogalmai, azt azonban nem tisztázza, hogy kinek az elméletére épít, nincs a terminusok után hivatkozás. Cathy Caruth-ot és Jeffery Alexandert említi más helyen, ami rendben is van, de egy kicsit kevésnek tartom ahhoz képest, hogy mennyire fontossá vált az elemzés során a fogalom. A *Room* című regény elemzésekor világosabb, hogy miért értelmezi újszerűnek a trauma trópusait, valóban érdekes kérdés, hogy miért a kiszabadulás tapasztalata traumatikus. Azonban mindkét fejezetben divatnak nevezi a traumával foglalkozó irányzatokat, ezt nem tartom szerencsésnek egy szakmai szövegben (arról nem is beszélve, hogy ezt a térelméletek és a kulturális emlékezet elméletei esetében is ki lehetne jelteni), a fent idézett Amir például klinikai pszichológus, nem gondolom, hogy azért írt a trauma és a narratíva összefüggéseiről, mert az divat, hanem sokkal inkább azért, mert még mindig vannak feltáratlan területek a traumakutatásban.

Nagyon izgalmas kérdés a globalizáció és az emlékezet kérdésköre, amely több elemzett regényben is megjelenik, főleg a *Cloud Atlas*-ban. A disszerens amellet érvel, hogy az utóbbi néhány évtized új megközelítést hozott az idő (múlt, jelen, jövő) értelmezésében: a történelem és az emlékezet „hagyományos” fogalmai megváltoztak, fluiddá, flexibilissé váltak (40. old.). Ezért új megközelítésre van szükségünk a temporalitás esetében is, amely maga mögött hagyja a lineáris idő fogalmát és világossá teszi, hogy a múlt különféle módon manifesztálódik a jelenben („Consequently, temporality in general needs a new approach that abandons the linear conception of time, enabling instead free movement in time, with several manifestations of the past upon the present, for instance” [40]). A kortárs irodalmat ismerve természetesen értem, hogy miért írja ezt, azonban ismét belefut abba, hogy újként definiál egy megközelítést, amely vagy nem igazán új, vagy nem fogalmazta meg elég világosan, hogy mi benne az újdonság. Nyilván tudja, hogy a lineáris idő fogalmát már a modernista irodalmi szövegek is megkérdőjelezték (Woolf, Joyce, stb.), és filozófiai írásokban is sok példa van erre: pl. Henri Bergson, Walter Benjamin. A múlt különféle „lennyomatairól” a jelenben Benjamin írt (pl. „Theses

on the Philosophy of History”). Ügyelni kellene arra, hogy ne maradjanak a szövegben ilyen szakmailag problémás mondatok (ez szerintem leginkább a figyelmetlen megfogalmazásnak köszönhető).

Szintén fontos lenne tisztázni, hogy viszonyul a disszerens elméleti kerete a posztmodernhez, elsősorban azért, hogy a dolgozat újszerűsége nyilvánvalóbb legyen. A különféle fordulatok („spatial turn,” stb.) mind azt feltételezik, hogy egy korábbi megközelítést meghaladó irányzat jelent meg, vagy legalábbis új elemek kerültek előtérbe a fordulatnak köszönhetően. A térbeli fordulat azonban nem a posztmodernhez képest új, hanem a historicizmushoz képest, nagyon is sok tekintetben hasonlít a posztmodernhez (amely szintén megkérdőjelezi a lineáris, teleologikus narratívákat, vagyis azt az időfogalmat, amely a historicizmus sajátja). Több módon próbálták már kritikusok megfogni a posztmodern és a 21. századi irodalom közötti különbséget, van, aki „poszt-posztmodernről” beszél és a realizmus egyfajta visszatéréséről (pl. David Marcus, Bran Nicol), van, aki „poszt-9/11” irodalomról, stb. Az elemzett regények esetében nem ezekről a jegyekről van szó, és szerintem nagyon izgalmas lenne, ha kiderítené, hogy miről van szó. A bírálatom elején említett három fő kérdés közül az első kettőt ugyanis a posztmodern elméletek már vizsgálták, illetve a történetírásban és az emlékezetben való kétkedés és bizonytalanság kérdésköre átszövi a 80-as és a 90-es évek posztmodern regényirodalmát (Salman Rushdie, Jeanette Winterson, Graham Swift, stb.). Az elméletek közül Linda Hutcheon *The Poetics of Postmodernism* (1988) című könyvét emelném ki, amely a posztmodern történelmi regény jegyeit elemzi (ezeket „historiográfikus metafikciónak” nevezi). Mivel többször is amellet érvel, hogy a 2000-es években megjelent regények új irányvonalakra, összefüggésekre világítanak rá (a trauma esetében, a történelemszemlélet esetében, stb.), fontos lenne egy kicsit alaposabban megnézni, hogy pontosan mit jelent ez az újdonság. Az is előfordulhat persze, hogy nem talál egyértelmű jegyeket, ebben az esetben viszont javaslom, hogy fogalmazzon körültekintőbben. A konklúzióban például arra a következtetésre jut, hogy a regények új módon beszélnek el a világtörténelmet: olyan módon, amely mindig a szubjektumból indul ki („And these together create a new kind of world history, one that always originates from the subject” [213-214]). Mindenképpen világossá kell tenni, hogy ez az újdonság hogyan viszonyul a posztmodern történelemszemléletéhez, amely szintén

előtérbe helyezi a személyes történeteket (ld. pl. Napóleon ábrázolását Jeanette Winterson *The Passion* című regényében, vagy India elbeszélését a *Midnight's Children*ben). A globalizáció elméletei szerintem nagyon relevánsak, jó, hogy ezekre alapoz, Rushdie esetében például szerintem biztos, hogy van elmozdulás a Hutcheon-féle historiográfikus metafikció felől, amely a 80-as években írt regényeit jellemzi (*Shame*, *Midnight's Children*) egy másfajta, globális történelemszemlélet felé, amelynek eklatáns példája a 2001-ben megjelent *Fury*.

A négy regényt a kortárs brit próza kategóriájába sorolja, ami rendben is van, viszont Helen Oyeyemi esetében fontos lenne jobban kihangsúlyozni, hogy az *Opposite House* a diaszpórairodalom része. A dolgozata végén említi, hogy Zadie Smith és Monica Ali írásaival is szeretne foglalkozni, így szerintem fontos lenne, hogy tájékozódjon a diaszpóra és az emlékezet témakörében is. Nagyon szépen elemzi a regény transzkulturális jegyeit (például a szanteria jelentőségét), utal a hibriditás és az otthontalanság fogalmaira, stb., azonban nem köti a regényben elbeszélte emlékezet jegyeit a diaszpórairodalom sajátosságaihoz. Az az állítás, hogy az emlékezet megbízhatatlan, persze igaz, de ahogy korábban is írtam, ezt nagyon sok narratíva esetében meg lehet állapítani, szerintem újszerűbb megállapításokat tudna tenni, ha a diaszpóra és az emlékezet összefüggéseire fókuszálna. Gondolja át, hogy mely elméletekre épít szervesen azok közül, amelyeket az első fejezetben ismertet, és a regények által felvetett kérdések alapján dolgozza ki az elméleti keretet.

A dolgozat angolsága rendben van, egy-két esetben kicsit sérült az akadémiai regiszter (pl. a disszertáció „enterprise”), illetve néhány nyelvi hiba és elírás maradt a szövegben, de ezek soha nem zavarták a megértést. A koherencián viszont lehetne dolgozni még; bár az argumentum alapvetően világos, nem mindig érezhető, hogy mi az érvelés tétje és logikája, főleg az elméleti fejezetben (az elemző fejezetek szerintem jobban sikerültek). Továbbá, mint ahogy korábban említettem, sokat ront a logikán, hogy a regények elemzése során néha olyan megközelítések válnak dominánssá, amelyek csak részben kapcsolódnak a bevezetőben ismertetett elméletekhez (pl. trauma). Összességében azonban azt gondolom, hogy a disszertáció széleskörű elméleti tudásról

és átlagon felüli elemzőkézségről tesz tanúbizonyságot, a nyilvános vitára való bocsátását támogatom.

Budapest, 2021. február 9.

Dr. Györke Ágnes

6. Válasz az opponensi véleményekre

Megtiszteltetés, hogy Györke Ágnes és Bényei Tamás vállalták dolgozatom opponálását; részletes és segítő észrevételeikért, javaslataikért hálás vagyok. Meglátásaik nemcsak a kézirat állapotát javítják, hanem teljes kutatói munkámra is pozitív hatást gyakorolnak. Előrebocsátanám, hogy a bírálatokban, részletességükből fakadóan, rengeteg kérdés és szempont felmerült, a válaszadásra adott időkeret azonban nem teszi lehetővé, hogy mindegyikre érdemben válaszoljak. A következőkben ezért csupán a legfontosabb pontokra koncentrálok; opponenseim kérdéseire az értekezés felépítésének sorrendjében fogok válaszolni.

Mindkét bírálat jelezte, hogy dolgozatom alapproblémája a téma tágasságában keresendő. A doktoris éveim – reményeim szerint – kutatói pályámnak csupán a kezdetét jelentik; témám szerteágazó mivolta talán abból fakad, hogy egyelőre próbálok felmérni, milyen különböző formákban jelenik meg emlékezés és tér a kortárs brit regényekben. A téma általánosságának és tágasságának oka, hogy nehéz olyan korszakról érdemi kijelentéseket tenni, amelyben magam is élek. Egyetértek többek közt Peter Boxall-lal, aki a 21. századi irodalomról írt könyvét kérdések sorával indítja, amely gesztussal rávilágít feladata nehézségére. Boxall azt kérdezi, van-e egyáltalán olyan, hogy 21. századi szépirodalom. Elég éles fókuszba került-e évszázadunk ahhoz, hogy megragadhassuk annak karakterét, hangulatát, érzésvilágát? Talán pont ezért, amint azt Bényei Tamás és Györke Ágnes is jogosan érzékeli, mulasztom el néhol a konkrét kijelentéseket. Az irányok, a tendenciák éppen kialakulóban vannak, ezért valószínűleg csupán néhány év távlatából tudok majd határozott megállapításokat tenni.

A dolgozat témáját és a beválogatott műveket illetően Bényei Tamás nehezményezi a négy regény közötti kapcsolatok hiányát, mondván, hogy „[a] bevezetés kortárs regények szinte bármely, tetszőlegesen kiválasztott csoportja elé odailleszhető volna”. Noha tisztában vagyok a téma tágasságának problematikusságával, eredeti elképzelésem valóban az volt, hogy az emlékezés és a tér hangsúlyos együttélése egyre gyakoribb jelenség a kortárs brit irodalomban. Célom az volt, hogy bemutassam az emlékezés és a tér minél különbözőbb aspektusait a regényekben, abban reménykedve, hogy a jövőben e két komponens segíthet az ezredforduló utáni brit irodalom lehetséges irányzatainak definiálásában. Belátom azonban, hogy koncepcióm nem volt a legszerencsésebb, mert az eredmény nem elég feszes: nem rajzol ki könnyen követhető ívet.

Bár az elemzett művek 2000 utániak, az értelmezéshez használt elméleti apparátus inkább 20. századi. Joggal merül hát fel a kérdés, hogy miben látom az újabb regények újdonságát. Meglátásom szerint a válasz a globalizáció felerősödésében keresendő. Köszönöm Györke Ágnesnek, hogy megerősített e hipotézisemben; tanácsára tovább fogom hangsúlyozni ezt a szempontot. Noha az általam választott négy regény nem egyenlő mértékben tematizálja a globalizáció jelenségét, az értekezés mégis amellettt érvel, hogy hatása tetten érhető. Érvelésem többek közt John Rennie Short következő szavaira épül: „a globalizáció a helyeket egyszerre teszi azonossá és különbözővé.” Meglátása szerint az emberek ezáltal egyszerre vannak közel és távol, külön és együtt: „closer apart and further together” – megfogalmazása tehát tovább hangsúlyozza a kettősség már-már paradox jellegét. Én pedig e kettősséget, a kint és bent, itt és ott, közel és távol közötti határ egyidejű élesedését és eltörlését vélem felfedezni az általam elemzett regényekben. Gondolhatunk itt például Donoghue regényének „szobájára”, arra a szinguláris entitásra, amelyet a benne élők gondolatai és képzelete formáz. Míg ez a „hely” az anya számára egy fészker, a gyerek ebben látja az egész világot, falain kívül pedig magát a világúrt sejtí.

Bírálóim az általam vizsgált korpusz szűkösségére vonatkozóan tettek fel releváns kérdéseket. Az egyik közülük, hogy miért nem kezdem a vizsgálódást a posztmodernről, hogy az általam vélt változást folyamatában láttassam; a másik, hogy ha ezt nem is teszem meg, miért nem kaptak helyet a dolgozatban híres posztmodern és kortárs brit szerzők. Kizárásukat két okból is szükségesnek láttam. Egyrészt többek közt ily módon próbáltam szűkíteni a korpuszt, másrészt a vizsgálódás szándékaim szerint éppen arra irányul, hogy milyen kérdések foglalkoztatják az új generációkat – már eltávolodva a posztmodernről.

A legtöbb általam vizsgált – kortárs irodalmat elemző – kötet valóban, amint arra Bényei Tamás is felhívja a figyelmet, a 80-as évek irodalmától indít; és ezt nyilván okkal teszi. A távlat, amely a 80-as évek kijelöléséből következik, biztonságot ad az elemzőnek, segít folyamatában láttatni az elmúlt néhány évtized irodalmát. Én azonban úgy döntöttem, hogy azon kevesekhez csatlakozom, akik kötetükben egy-egy évtized műveivel foglalkoznak, és – valamelyest elszigetelten – az adott alkotásokon keresztül kívánják az évtizedet feltérképezni. Többen hangsúlyozzák, hogy a 2000 után született regények reflektálnak a 21. századi lét újszerűségére, ami erős kapcsolatban áll a tér és az idő új típusú, technológiai megközelítésével, illetve a nemzeti szuverenitás gyengülésével.

Bírálóimnak köszönhetően azonban belátom, hogy még ha a jövőben beigazolódnak is a hipotézisem, a változásokat folyamatukban kell láttatni, nem ragadhatom ki sem a regényeket, sem pedig szerzőiket az irodalomtörténeti kontextusból. Ezt a hibát a könyvváltozatban mindenképpen orvosolni szeretném. Örömmre szolgált Györke Ágnes megerősítése, amely szerint az általam elemzett regények nem foghatók meg a kortárs irodalmat definiálni próbáló fogalmakkal. Szándékom valóban az volt, hogy kiderítsem, milyen új irányzatokról lehet szó; biztosat még nem tudok mondani, a jövőben azonban továbbra is erre a kérdésre keresem a választ. A választott műveket egyelőre igen sokfélének találom, de éppen az emlékezés és a tér összefüggéseit tekintve látok közös pontot. Előzetes, egyelőre hosszabb távú kutatást megelőlegező hipotézisem a kérdéstről, hogy a New Sincerity irányzatát vélem felfedezni egyre több műben, de ez a címke sem illik az általam elemzett négy regény mindegyikére. Több szerzőnél is érzékelek továbbá egy-egy korábbi irányzathoz – legtöbbször a modernizmushoz – való visszatérést, ezért talán nem is véletlen, amire Györke Ágnes hívja fel figyelmet, miszerint a 21. század szerzői nem annyira a kísérletezésre helyezik a hangsúlyt, sokkal inkább régebbi mintákhoz térnek vissza.

Opponenseim továbbá a traumaelméletek zárójelezése melletti döntésemet nehezményezték. A trauma valóban hangsúlyos szerepet kap a négy mű közül kettőben, viszont nem szerettem volna, ha dolgozatom elméleti megalapozása a traumaelméletek felé billenne el. A már egyébként is igen tág elméleti korpuszt próbáltam többek közt ily módon szűkíteni. Úgy vélem, a trauma elméleteinek alapos elemzése önmagában is különálló disszertációt érdemelne. Nem akartam azonban kategorikusan kizárni sem a traumát tematizáló műveket, mert úgy gondolom, azok az értekezés tézise szempontjából az emlékezés tekintetében is releváns problémákat vetnek fel. Belátom, döntésem nem volt túl szerencsés. Mindkét bírálat rávilágított arra, amit titkon magam is sejtettem: a jövőben vagy a trauma fogalmát és irodalmi reprezentációját választom könyvem fókuszául, vagy pedig olyan műveket válogatok be, amelyekben nem ennyire hangsúlyos a trauma megjelenése. Köszönöm Györke Ágnesnek, hogy figyelmeztetett: elmulasztottam Dominick LaCapra munkásságára hivatkozni a veszteség és hiány fogalmának körüljárásakor. Az ehhez hasonló mulasztásaimat igyekszem minél gyorsabban orvosolni.

Fontos kitérnem még egy részletre, amelyet szintén Györke Ágnes emelt ki. Valóban több helyen is „divatos”-nak nevezem a traumával való foglalkozást, ami ahhoz a

következtetéshez vezetheti az olvasót, hogy bagatellnek tartom a traumakutatók munkáját. Természetesen erről szó sincs; utólag pontosítanám: amikor a trauma fogalmának és jelenségének divatosságáról írok, akkor – Cathy Caruth általam valóban problematikusnak ítélt állításai kivételével – nem az elméletet kritizálom, hanem a közélet és a média traumafogalomkezelésére szeretnék reflektálni. Például a médiában felfuttatott traumatörténetekre gondolok, amelyekre Donoghue regénye többféle módon is reagál.

A disszertációban szereplő szerzők és műveik kiválasztása hosszú folyamat eredménye; célom elsősorban a különbözőség hangsúlyozása volt. Köszönöm Györke Ágnesnek, hogy figyelmeztetett, Oyeyemi (majd a későbbiekben Monica Ali, illetve Zadie Smith) esetében fontos a diaszpórairodalom sajátosságait is megvizsgálni; tanácsát megfogadom. Bényei Tamás Emma Donoghue értekezésében elfoglalt helyét kérdőjelezi meg, mondván, hogy „[a]kármielyen képlékeny brit identitásban gondolkodunk, ebbe Emma Donoghue nem fér bele”. Bevallom, találtam már példát, amelyről úgy véltem, lehetőséget ad számomra is a megkötések ez irányú lazítására. Miután azonban a bírálatok fényében afelé hajlok, hogy a hangsúlyosan traumaközpontú műveket ki fogom zárni, valószínűleg Donoghue *Roomja* sem kap majd helyet a dolgozat könyvváltozatában.

A továbbiakban a műelemző fejezetekkel kapcsolatos bíráló megjegyzésekre és kérdésekre fogok röviden kitérni. Összességében Bényei Tamás kritikája, amely szerint az összefüggések, a fejezeteim felépítési elvei nem nyerne elegendő kifejtést, felhívta a figyelmem arra, hogy a disszertáció átdolgozásakor ezeket jobban hangsúlyozzam. Mitchell *Cloud Atlas* című regényének interpretációja kapcsán Bényei Tamás legfontosabb kérdése az volt, hogy a mű szimbólumhálója, amelynek elemzése jelentős teret kap a fejezetben, valóban hozzátesz-e az emlékezet- és térképzés kérdésköréhez, illetve kapcsolódik-e az archívumhoz.

A fejezetben amellet érvelek, hogy a regény sűrűn szőtt szimbólumhálója fontos szerepet tölt be az összetett identitás megalkotásában. Az esőcseppek például, amelyek mind a felhő-, mind a tenger-metaforában visszaköszönnek, az egyénit és az univerzálisit egyesítik: akárcsak a mű szereplői, akikről bebizonyítom, hogy különbözőségük, térbeli és időbeli távolságuk ellenére, és ugyanakkor ennek köszönhetően alkotnak univerzális archívumot, amely sokszínű, képlékeny, és létrehozza az idősíkok közötti kapcsolatot. A szereplők testén található, hangsúlyosan tematizált üstökös alakú anyajegy is ezt a kettősséget hivatott hangsúlyozni, illetve az általa keletkező összefüggések révén jutunk el az identitás egyik lehetséges definíciójához.

Értelmezésemben a regény különös figyelmet szentel az idő kérdésének, és a fent említett szimbólumok által nyújt igen érdekes időmeghatározást, amely a folyamatosságra, az átjárhatóságra épül. Ennek létrehozásában pedig az emlékezés, illetve az archívum jelentős szerepet játszik. Az egyén már nem központi entitás, hanem maga a multiplicitás; a tér- és idősíkok kezelését pedig pontosan ez a diverzitás teszi lehetővé. A szimbólumok részletes elemzésével célt az archívumszubjektumhoz való eljutás volt, de igazán van Bényei Tamásnak, hogy nyilvánvalóbbá kell tennem az általam vélt összefüggéseket, valamint hogy a fejezet előnyére válna a fókuszálás. Belátom, hogy túlságosan a teljességre törekedtem, miközben egy ilyen jellegű írásnál fontos szerepet játszik a szelekció, az átgondoltság, a feszes struktúra. Azon korábbi felvetésem, mely szerint a kortárs irodalom gyakran nyúl vissza régebbi műfajokhoz, illetve mintákhoz, Emma Donoghue regénye esetében is beigazolódni látszik. Azért választottam elemzésem kiindulópontjául a „captive narrative” műfaját, mert ennek köszönhetően tudtam megvizsgálni, pontosan miben más a Donoghue-féle captive narrative. E besorolás a műben szereplő trauma értelmezésében is segítséget nyújtott.

Fontos továbbá kitérni a fejezetben többször is felbukkanó *abjekt* fogalmára. Bényei Tamás mellett érvel, hogy az abjekt és a gyermek viszonyát némiképp félreértem. Szeretném hangsúlyozni, hogy az értelmezésben a gyermeki és a felnőtt tapasztalat *ütköztetését* próbáltam érvényesíteni: utóbbi esetében az olvasón keresztül válik igazán relevánssá az abjekt, hiszen nem a gyermek éli meg ekképpen, hanem *mi* értelmezzük így. Köszönöm Bényei Tamásnak, hogy felhívta a figyelmem e hangsúlyeltolódásra; a jövőben mindenképpen korrigálni fogom.

Helen Oyeyemi *The Opposite House* című regényének elemzésekor a szűkítés szándékával nem tértem ki a szöveg eljárásaira; ezért ezt most – főként Bényei Tamás kérdésére reagálva – röviden pótolnám. A szöveg némely aspektusára a fejezet elején reflektálok, ahol azt a mű poétikai jegyeiként elemzem. A regény által hangsúlyozott fluiditás, mozgás a narratíva szintjén is megvalósul: próza és vers, különböző nyelvek és regiszterek keverednek, amelyek lassan különleges, varázslatos világot alkotnak. Különös sajátja a szövegnek, hogy nemcsak a főszereplő kulturális háttérének nyelvi és egyéb jegyeire épül, hanem hangsúlyos szerepet kap a nyugati világ efféle szerepeltetése is. Erre Bényei Tamás is reflektál, amikor megjegyzi: „Oyeyemi prózája épp azért érdekes, mert sok szempontból nem diaszpóráirókat idéz (kivéve Evaristót), hanem például Jeanette Winterson vagy Ali Smith prózáját (és érdekes módon Neil Gaiman *American Gods* című regényét).” Ezek a művek pedig nem idegen testként jelennek

meg, hanem mint a szereplők életét meghatározó írások. Véleményem szerint ez a technika a hibrid identitás egyik narratív kifejezője: olyan identitásé, amely nem próbálja letagadni a nyugati világ hatását, helyette inkább a két világ közötti kapcsolatot hangsúlyozza, illetve azt, hogy az identitás sokféle, gyakran ellentétesnek tétélezett hatások eredménye. Ali Smith *Hotel Világa* például az Oyeyemi-regény főszereplőjére identitásformáló erővel hat; utolsó szavai akkurátusan fejezik ki azt a spirituális, költői világot, amely Oyeyemi művét is meghatározza. Ugyanakkor a főszereplőben mindvégig hangsúlyos elveszettség kifejezője is lehet a kulturális hatások efféle keveredése, hisz identitására vonatkozó legnagyobb dilemmája a két világ összemosódásából fakad.

Tom McCarthy *Remainder*jéhez röviden annyit fűznék hozzá, hogy Bényei Tamással ellentétben úgy vélem, a disszertációnak fontos részét képezi, hiszen az általam vizsgált két fő jelenség (emlékezet és térképzés) egyikének a hiányán keresztül tematizálja annak jelentőségét, illetve az egyénre gyakorolt hatásait. Köszönöm szépen a műhöz kapott értelmezési javaslatokat; megfontolom őket.

Végezetül szeretném még egyszer megköszönni opponenseim alapos munkáját, konstruktív javaslatait és segítségét. Bizonyosan állíthatom, hogy dolgozatom könyvvé alakításakor mindezeket alaposan megfontolom, a szöveget szűkíteni, fókuszálni fogom. Továbbá köszönöm témavezetőim, Kisantal Tamás és Sári B. László segítségét és támogatását; közös munkánk során rengeteget tanultam.

7. Szakmai Önéletrajz

Tanulmányok:

- 2015 –

Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Irodalomtudományi Doktori Iskola, Pécs

- 2013 – 2015

Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, anglisztika szak, angol irodalom szakirány, MA, Pécs

- 2010 – 2013

Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, angol- finn szak, BA, Kolozsvár

Oktatási tapasztalat:

2017 – egyetemi tanársegéd: Pécsi Tudományegyetem, Anglisztika Intézet, Angol Nyelvű Irodalmak és Kultúrák Tanszéke

2016 – 2018 angol nyelvtanár: Más Nyelven Nyelviskola

Nyelvi kompetenciák:

- Angol emelt szintű (C2)
- Román emelt szintű (C2)
- Finn középszintű (B2)

Kutatói, szakmai ösztöndíjak:

2019. szeptember 1-2020. június 30. ÚNKP doktorjelölt ösztöndíj

- 2019. október 2-14: tanulmányút St Andrews-ban (Skócia, Nagy-Britannia)
- 2020. március 9-22: tanulmányút Londonban (Nagy-Britannia)

2019. május 19-23. Erasmus+ Staff Mobility for Training, BGU, Izrael

2017. szeptember 24 – október 1. Campus Mundi rövid tanulmányút Bécsben

Szakmai aktivitás, tagságok:

- 2015. szeptember –

Narratives of Culture and Identity Research Group tagja

- 2014. szeptember – 2015. június

Kerényi Károly Szakkollégium tagja

- 2013. szeptember – 2015. június

Sensus kutatócsoport tagja, műhelyszemináriumainak rendszeres látogatója, előadója

- 2014/2015-ös tanév tavaszi szemeszterében demonstrátor a PTE BTK Anglisztika tanszékén

Konferenciaszereplések:

- 2019. április 24-25: Köztes terek / Spatii intermediare / Spaces in Between, Csíkszereda, Románia
- 2018. október 25-26: Aftermath: The Fall and the Rise after the Event, Krakkó, Lengyelország
- 2018. augusztus 28-29: ESSE Doctoral Symposium, Brno, Csehország
- 2018. május 11-12: Focalisation, Narration and Writing: The Novel, PPKE, Budapest
- 2018. május 4-6: Tavaszi Szél Konferencia, Széchenyi Egyetem, Győr
- 2018. március 2-3: ICLOS - International Conference on Literature in Osijek, Eszék, Horvátország
- 2017. május 26-27: A trauma reprezentációi, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest
- 2017. május 19-21: IDK2017: Interdiszciplináris Doktorandusz Konferencia, Pécs
- 2017. január 26-28: HUSSE (Hungarian Society for Studies in English) konferencia, Eger
- 2015. május 8-10: First International Symposium of Young Art Historians, Split, Horvátország
- 2015. május 4-6: A Kerényi Károly Szakkollégium Konferenciája, Pécs
- 2015. március 19: VII. Nemzetközi XIII. Országos Interdiszciplináris Grastyán Konferencia, Pécs

Diákköri konferenciákon elért eredmények:

- 2015. április 8-10: XXXII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia, Budapest
OTDK helyezés: 2.

- 2015. május 21-24: XVIII. Reál- és Humántudományi Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia, Kolozsvár, Románia
ETDK helyezés: 2.

Egyéb tevékenységek:

Konferenciaszervezés:

- 2019. május 24-25: a Narratives of Culture and Identity (A Kultúra és Identitás Narratívái) Kutatócsoport szervezésében: Performativity in Contemporary Culture, ELTE Budapest

8. Publikációs jegyzék

Tanulmányok

"Life Is a Terminal Illness": The War against Time and Aging in David Mitchell's *The Bone Clocks*, In: *Hungarian Journal of English and American Studies* 26 : 1 pp. 107-122. , 16 p. (2020)

Embodied Remembrance in Evie Wyld's *After the Fire, a Still Small Voice*, In: Éva, Antal; Csaba, Czeglédi; Eszter, Krakkó (szerk.) *Contemporary Perspectives on Language, Culture and Identity in Anglo-American Contexts*. Newcastle upon Tyne, Egyesült Királyság / Anglia : Cambridge Scholars Publishing, pp. 17-30. , 14 p. (2019)

"Jack be nimble, Jack be quick...": A Curious Existence in Emma Donoghue's *Room*, In: *Anafora Casopis Za Znanost O Knjizevnosti* 6 : 2 pp. 393-412. , 20 p. (2019)

"'A Multitude of Drops.' David Mitchell's *Cloud Atlas* and the Subject between Space and Time." In: *Acta Universitatis Sapientiae Philologica* 11:1. pp. 49-63. , 15 p. (2019)

Spatial Traumas - Traumatic Spaces: Emma Donoghue's *Room*, In: Szabó, Csaba (szerk.) *Tavaszi Szél 2018 : Spring Wind 2018*. Budapest, Magyarország : Doktoranduszok Országos Szövetsége (DOSZ), pp. 469-486. , 18 p. (2018)

About the Ineffable: Tom McCarthy's *Remainder*, In: Ács, K; Bódog, F; Mechler, M; Mészáros, O; Pónusz, R. (szerk.) *VI. Interdiszciplináris Doktorandusz Konferencia 2017 Tanulmánykötet = 6th Interdisciplinary Doctoral Conference 2017 Conference Book*. Pécs, Magyarország : Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzat, pp. 6-19. , 14 p. (2017)

"Az önök faja az igazsággal is meglehetősen hadilábon áll": A Julian Barnes-féle történetkoncepció *A világ története 10 és 1/2 fejezetben* alapján, In: *Literatura: A Magyar*

Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének Folyóirata 42 : 4, pp. 335-352. , 18 p. (2016)

"Are You Real?" – Simulated Identity in Julian Barnes's *England, England*, In: *Annona Nova: A Kerényi Károly Szakkollégium Évkönyve* 7 pp. 45-56. , 12 p. (2015)

"Our Panic and Our Pain Are Only Eased by Soothing Fabulation; We Call It History": Simulated History in Julian Barnes's *A History of the World in 10 1/2 Chapters*, In: Czeferner, Dóra; Mikó, Alexandra (szerk.) *XIII. Országos Grastyán Konferencia előadásai*. Pécs, Magyarország: PTE Grastyán Endre Szakkollégium, pp. 7-16. , 10 p. (2015)

"The Greater Frisson": Simulated Memory and Identity in Julian Barnes' *England, England*, In: Böhm, Gábor; Fedeles, Tamás (szerk.) *Szemelvények 3 : Válogatás a PTE BTK XXXII. Országos Tudományos Diákköri Konferencián (2015) I-III. Helyezést elért hallgatóinak pályaműveiből*. Pécs, Magyarország : PTE BTK Kari Tudományos Diákköri Tanács, (2015) pp. 82-103. , 22 p.

Könyvfejezet

Bibliográfia magyar szerzők Arthur Millerről szóló írásaiból 2005-2015, In: Kurdi, Mária (szerk.) *Arthur Miller öröksége : centenáriumi írások műveiről*. Szeged, Magyarország: Americana E-Books, pp. 129-135. , 7 p. (2015)

Szakfordítás

Anthony, Elliott ; John, Urry: Mozgásban levő életek - Egy lépéssel túl messze?, In: *Közelítések. Negyedéves Internetes Folyóirat* 6 : 1-2 pp. 108-125. , 18 p. (2019)

Thomka, Beáta: Visuality of Unorganic Nature: Petrographic Motifs and Strata. Photo or Graphic?, In: *Academia.edu* , 6 p. (2019)

Rebecca, L Walkowitz: Összehasonlítás irodalom, In: *Literatura: A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének Folyóirata* 43 : 4, pp. 259-273. , 15 p. (2017)